

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Випускна кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка VI курсу, 604_групи
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності: 014 «Середня освіта»
ОП «Географія»
Поп'юк Лілія Романівна
Керівник: доктор педагогічних наук,
доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чубрей Олександра Степанівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №

від « » грудня 20 ____р.

зав.кафедри _____ доц. Вацеба В.Я.

ЗМІСТ

	ВСТУП	3
Розділ 1.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	6
1.1.	Базові поняття інклюзивної освітньої парадигми	
1.2.	Соціокультурні виклики інклюзивної освіти: зарубіжний та вітчизняний досвід	10
1.3.	Концептуальні аспекти інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти	16
Розділ 2	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	22
2.1.	Особливості організації та проведення екскурсій для учнів з обмеженими можливостями	22
2.2.	Методи та техніка проведення екскурсій для кожної спеціалізованої групи осіб із особливими потребами	27
2.3.	Практичні аспекти організації та проведення екскурсій в закладі загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами	34
Розділ 3	ІНКЛЮЗИВНІСТЬ СУЧАСНИХ МУЗЕЙНИХ ПРОСТОРІВ ЯК МОЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	41
3.1.	Організаційна політика музеїв щодо інклюзивності	41
3.2.	Фізична та інформаційна доступність музеїв та експозицій	46
3.3.	Доступність контенту експозиції	51
Розділ 4	СТАЛІСТЬ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА В МУЗЕЙНИХ ПРОСТОРАХ УКРАЇНИ	58
	ВИСНОВКИ	63
	СПИСОК ВКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
	ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі значна увага приділяється руху за рівність в правах, у тому числі та людей та дітей з обмеженими можливостями. Політика в області взаємин держави та людей із обмеженими можливостями повинна узгоджуватися із загально визнаними принципами та нормами Міжнародного права. Особливе місце належить «Стандартним правилам забезпечення рівних можливостей для інвалідів» та Декларації ООН про права інвалідів. На сьогодні набирає темпи робота по створенню для людей із обмеженими можливостями певних спеціальних реабілітаційних програм, впроваджуються інноваційні технології соціальної роботи. Причетна до цього процесу й туристична сфера, у рамках якої виявляються та вирішуються гострі проблеми так званого доступного (безбар'єрного) туризму.

Проблематика особливостей організації екскурсійної діяльності, як частини організованого інклюзивного туризму і самостійного виду реабілітації людей із обмеженими можливостями в Україні на теперішній час залишається практично не дослідженою, що потребує подальших наукових, практичних та методичних напрацювань.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних аспектів екскурсійної діяльності для осіб з особливими потребами, виокремленні основних організаційних та методичних рекомендацій щодо екскурсійного обслуговування різних категорій дітей з особливими потребами

Відповідно до зазначеної мети в роботі поставлено такі завдання:

1. Розкрити теоретико-методологічні аспекти інклюзивної освіти;
2. Охарактеризувати особливості організації та проведення екскурсій для учнів з обмеженими можливостями;
3. Розкрити методи та техніку проведення екскурсій для кожної спеціалізованої групи осіб із особливими потребами;

4. Висвітлити практичні аспекти організації та проведення екскурсій в закладі загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами;

5. Охарактеризувати інклюзивність сучасних музейних просторів як можливість розвитку екскурсійної діяльності для осіб з особливими потребами

Об'єктом наукового дослідження є екскурсійна діяльність для осіб з особливими освітніми потребами. *Предметом* дослідження є аналіз теоретичних аспектів екскурсійної діяльності для осіб з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація та надання екскурсійних послуг для людей із обмеженими можливостями в Україні доволі актуальна тематика наукових досліджень в якій вже виокремилися певні напрями. Так, А. Войтовська, Л. Латвінська, Ю. Хрущ, В. Іванова, Р. Медведський узагальнили розуміння, підходи, особливості і сучасний розвиток інклюзивного туризму в Україні; О. Волошинський, І. Горбацьо, А. Мацелюх, М. Сварник дослідили теорію і практику організації активного відпочинку та екскурсійного туризму для осіб з особливими. А. Аніщенко, М. Яріко присвятили свої дослідження розвитку інфраструктури інклюзивного туризму.

Методи дослідження. Під час вирішення поставлених завдань у роботі використано такі загальнонаукові і спеціальні методи пізнання: теоретичний аналіз науково-методичної джерельної бази з означеної проблематики, порівняння різних поглядів на проблему та узагальнення дослідження – для уточнення категорійно-поняттєвого апарату дослідження; структурно-системний аналіз, узагальнення та синтез; моделювання; діагностичний, спостереження; статистичні: для кількісного та якісного аналізу результатів експериментального дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають положення і результати теоретичних розробок, матеріали періодичних видань, Інтернет-джерела,

статистичні та аналітичні матеріали та результати власних досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» 24–25 грудня 2021 р. Доповідь на тему: «Сучасні тенденції трансформаційних змін в освітній галузі України» (див. дод. Г)

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить рисунки та додатки. Список використаних джерел налічує 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1 РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

1.1. Базові поняття інклюзивної освітньої парадигми

Інклюзія (від Inclusion – включення) це процес збільшення ступеня участі усіх громадян в соціальному житті. Це політика та процес, який дає можливість всім дітям брати участь в усіх освітніх програмах. Інклюзія особливо підкреслює надання можливостей для рівної участі дітей із особливими потребами (фізичними, соціальними і емоційними) у загальній системі здобування освіти, для індивідуального вибору та отримання спеціальних послуг й пристосувань для тих, кому це необхідно.

Вирішення основних питань впровадження інклюзивної освіти неможливе без визначення основних понять концепції і способів її впровадження. В науковому дискурсі поряд із терміном «інклюзія» використовують терміни «інтеграція», «адаптація», «абілітація» та «сегрегація» і «ексклюзія». При запровадженні інклюзії в освітню сферу важливими є імплементація та типи інклюзії.

На думку І. Россіхіної, головною проблемою педагогічної та соціологічної полеміки з питань інклюзії є нерозрізнення понять, пов'язаних із використанням терміна інклюзії у різних науках а також з тим, що поняття інклюзії найчастіше зводять до освітніх проблем дітей-інвалідів. В дійсності цей термін є ключовим для нової соціальної та освітньої політики, що передбачає реформування суспільства, де підтримуватиметься різноманіття учасників соціальних відносин й освітнього процесу [12, с. 18]. Інклюзивна освіта також є початковим етапом більш ширших форм інтеграції населення із різними фізичними, соціальними та фінансовими можливостями у повноцінне життя. «Метою інклюзивної освіти є ліквідація соціальної ізоляції, що є наслідком негативного ставлення до різноманіття із точки зору раси, етнічного походження, соціального становища, статі і здібностей, релігії [12, с. 19]. Першочерговим завданням інклюзивної освіти є

самовизначення людини із ООOP як повноцінного члена суспільства, соціальних або фізичних потреб якої є всього лише входження в громадське життя.

Термінологічно поняття «інклюзія» є значно вужчим, однобічним тоді як інтеграція характеризує процес «елемент – система», тому є більш природним. І. Россіхіна наголошує, що інклюзія – процес, що відбувається із індивідами або соціальними групами, інтеграція відбувається у самому суспільстві: «Інтеграція може бути наслідком інклюзії, але не навпаки. І це означає, що соціальна інклюзія є підпорядкованою щодо соціальної інтеграції і вужчим поняттям» [12, с. 64]. Можна вважати інклюзію і інтеграцію взаємодоповнювальними факторами. Варто зазначити що інклюзія є мікрогруповим явищем, інтеграція – макрогруповим. Так, студент із особливими освітніми потребами особистісно максимально реалізується у межах інклюзивної групи, а як суб'єкт соціальної діяльності більше в поза навчальному середовищі, початком організації якого є заклад вищої освіти.

Іншим ключовим питанням, пов'язаним із упровадженням інклюзії, є імплементація та її механізми. Основна суперечність полягає у визначенні механізмів впровадження інклюзивного навчання та інтегрованої соціалізації неповноцінних громадян, що мають синергетично передбачати освітні реформи, гарантувати забезпечення та належну політику урядів держав. Прикладом вдалого розв'язання даної проблеми може слугувати дискусія урядовців й теоретиків освіти у Великій Британії як країні, що попереду реформ в сфері інклюзії.

Уряд Великої Британії «вбачає проблеми інклюзивної освіти здебільшого у специфіці функціонування школи. Отже, відповідальність за подолання негараздів покладено на вчителів» [26]. Викладачі зазначають, що такий підхід є спрощеним: «Низка перешкод на шляху до ефективного впровадження інклюзії на практиці стосується як діяльності уряду та місцевої влади, так і роботи шкіл» [31, с. 20]. Іпротиріччя: педагоги очікують радикальних рекомендацій і законів згори, тоді як влада, враховуючи

демократичні традиції, надає можливість закладам освіти на місцях вирішувати питання інклюзії шляхом модифікації навчального процесу.

Ряд інших джерел вказують, що діяльність уряду в імplementації інклюзії у англійську систему освіти є також політичним процесом: «Британський уряд продемонстрував, що питання інклюзії є політичним питанням» [21]. Інші педагоги зазначають, що «на певному рівні це стало ключовим компонентом урядового планування» [24]. Як виявлено, в країні існують протиріччя щодо відповідальності та ініціативності вищих інстанцій (уряду) а також виконавчих інстанцій (навчальних закладів).

Починаючи з 2000-го року уряд Великої Британії розширює політику імplementації інклюзії «згори – донизу» (up-down implementation basis) [23]. Даний підхід сприяв появі бар'єрів, що перешкоджають окремим дітям із особливими потребами здобувати освіту у закладах освіти. На початку XXI століття розглядають інклюзію як «забезпечення ситуації, коли освітні умови пропонують можливість дітям розкрити їхній потенціал повною мірою» [31, с. 21]. Ці бар'єри пов'язані з інертністю навколишнього оточення ООП, яке в досить консервативне та не зорієнтоване на трансформацію в освітніх закладах та зміни їхніх традицій. Такі тенденції спостерігаються навіть на тлі певних позитивних зрушень, а саме визнання на ментальному рівні жителів Великої Британії живої істоти, особливо дітей найбільшою цінністю та об'єктом підвищеної уваги суспільства.

Таким чином, на практиці, на жаль, урядова ініціатива інклюзії потреб всіх дітей в загальноосвітню систему залишилася нереалізованою. Про це свідчить оцінка Міністра Освіти Д. Бланкета Національного навчального плану 2000 року: «... освіта дітей з особливими потребами ... є життєво необхідною у створенні повноцінного інклюзивного суспільства ... Ми зобов'язані її надати всім дітям ... розвинути весь їхній потенціал і створити їм умови для активної громадської позиції й економічного внеску» [26]. Як бачимо, Д. Бланкет розглядає інклюзію в розрізі економічного зиску.

Інклюзія за такого підходу передбачає «рівні можливості для всіх» шляхом підтримки «продуктивної економіки та збалансованого розвитку» [26].

Англійський педагог та фахівець у сфері інклюзії А. Ходкінсон вважає таке тлумачення інклюзії є неприйнятним: «Освітня політика за цього підходу не переймається особистісним потенціалом, оскільки уґрунтована на функціональній мотивації» [31, с. 22]. Можна зробити висновок, що у країні фінансова складова інклюзії визначається, на жаль, у вищих ешелонах влади, тоді як її найважливіша організаційна складова а саме практична імплементація, покладена на плечі вчителів, викладачів та адміністрації закладів освіти.

Дослідження зазначеної проблематики дозволяє констатувати, що іншою перешкодою на шляху до вдалої імплементації інклюзії є навчальний план та ті підходи у навчанні, що пропагуються урядом в межах британської системи освіти. Через упровадження особистісного підходу в освіті уряд намагався запровадити інклюзивну складову. Втім, такий підхід не узгоджується із іншими підходами, а саме, як вибіркова освіта (*selective education*), що була проголошена в урядовому інформаційному документі [27]. Відправною точкою індивідуального підходу до особливих потреб здобувачів освіти є заповнення бланку індивідуального плану навчання для студентів із особливими потребами Національної освітньої психологічної служби Великої Британії.

Таким чином, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбулася зміна ключових соціальних парадигм, коли «інклюзія» та «ексклюзія» на зміну застарілим «виключення з суспільства», «бідність» та «достаток», «соціальна включеність» прийшли відповідно. Ключовими термінами педагогічного і соціологічного дискурсів є також поняття «інтеграція» та «інклюзія», які доть часто не розрізняють або поєднують. Інклюзивна освіта – це початковий етап ширших форм інтеграції населення із різними фізичними, фінансовими й соціальними можливостями. Поняття інклюзія та інтеграція співвідносяться як часткове та загальне. Соціальна ексклюзія – це тип

соціальної політики, що є компонентом застарілої парадигми і передбачає особливий статус людей із особливими потребами, який призводить до сегрегації – соціальних відмінностей між людьми із різними індивідуальними можливостями, расовою, гендерною, культурною або іншою специфікою. Інклюзія та ексклюзія є також формами різних концепцій інтеграції за принципом включення / виключення. Поняття імплементації об'єднує механізми впровадження освітніх і соціальних реформ, правове забезпечення та політику урядів. Важливим дестабілізаційним чинником, на нашу думку, є перешкоди на шляху до імплементації. Так априклад, у Великій Британії імплементація інклюзії відбувається за принципом «згори – донизу», що призводить до ряду суперечностей, а саме невідповідність інклюзії навчальному плану, здійснення імплементації інклюзії зусиллями шкіл, блокування реальних кроків із боку виконавчої влади, поширення «вибіркової інклюзії».

1.2. Соціокультурні виклики інклюзивної освіти: зарубіжний та вітчизняний досвід

На сучасному етапі освітні трансформаційні процеси в Україні поєднують велику частину реформ, що спрямовані на реалізацію інклюзивної освіти. Обраний нашою державою напрям щодо створення умов навчання дітей із ООП є кроком до впровадження європейських принципів і стандартів життя.

Інклюзивна освіта є однією із основних напрямів реформування системи освіти у багатьох європейських країнах, мета навчання напрямлена на реалізацію прав на освіту осіб з особливими освітніми потребами.

На міжнародній конференції ООН із питань освіти, науки та культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» зазначалося: «Запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти й створення більш інклюзивних суспільств... Освіта широко розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення

економічних показників, посилення індивідуальної спроможності й розширення меж вибору задля використання свобод громадянства. Освіта сприяє розвитку здатності особи або групи осіб приймати власні рішення творити свою долю. Крім того, освіта є важливим засобом подолання маргіналізації для дорослих і дітей, збільшуючи їхній потенціал отримувати можливості для більш повноцінної участі в житті своїх громад».

Пріоритетність інклюзивної освіти сьогодні в державній освітній політиці України полягає в переході до міжнародно-правових зобов'язань, що передбачають обов'язок держави забезпечувати інклюзивну освіту на всіх її рівнях на основі рівності можливостей. В парадигмі цього переходу є відсторонення від медичної моделі до соціальної, що перенасить акцент з обмежень життєдіяльності на адаптацію середовища до потреб людини. Особа, яка має бар'єри в функціонуванні через порушення стану здоров'я, культурні або соціальні відмінності, може стати повноцінним членом суспільства з врахуванням умов належної підтримки, що компенсує ці бар'єри [32].

Важливою складовою інклюзивного середовища, окрім створення фізичних умов, є соціальні умови, до яких належить взаємодія між всіма учасниками освітнього процесу, формування толерантності і поваги. Отже, інклюзивна освіта забезпечує подолання виключення й ізоляції тенденцій, які провокують низку соціальних проблем й порушують права людини.

Доступ дитини із ООП до освіти має на меті повне її залучення до суспільного життя і досягнення розвитку особистості, враховуючи культурний та духовний розвиток, це передбачено і Конвенцією про права дитини. Отже, доступ до інклюзивної освіти пояснюється як забезпечення умов для підтримки дитини із ООП під час отримання освіти.

Особа із ООП – це особа, що потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі із метою освіти із врахуванням їхніх потреб й можливостей. Інклюзивне освітнє середовище, яке включає сукупність умов, способів та засобів їх реалізації для спільного навчання,

виховання та розвитку здобувачів, що вимагає комплексного підходу для задоволення потреб шляхом надання потрібних послуг.

Інклюзивне навчання сприяє отриманню якісної освіти за допомогою індивідуального підходу. У сучасних умовах інклюзивна освіта розглядається як напрям освіти, який дозволяє адаптувати осіб із ООП у соціум, розвивати їх комунікативні навички та стимулювати дотримання рівних прав та повноцінно брати участь в житті суспільства.

Поняття «інклюзія» і «інклюзивна освіта» по різному представлено у науковій літературі. На думку О. В. Сорокіної, інклюзивна освіта надає можливість усім учням в повному обсязі брати участь у житті колективу освітнього закладу [13]. «Інклюзивна (франц. *Inclusif* – включає у себе, від лат. *Include*, тобто роблю висновок, включаю) – термін, який використовується для опису процесу навчання дітей із особливими потребами у закладах освіти. В основу інклюзивної освіти використано ідею, що виключає будь-яку дискримінацію дітей, що забезпечує однакове ставлення до всіх людей, апро те створює особливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби. Інклюзивна освіта – це процес розвитку освіти, що має на увазі доступність освіти для всіх, що забезпечує доступ до освіти для з ООП» [3].

У сучасних умовах інклюзія України розглядається у якості однієї із стратегічних завдань розвитку системи освіти. Це обумовлено соціальною необхідністю включення дітей із обмеженими можливостями здоров'я у освітнє соціокультурне середовище закладів загальної середньої освіти, передумовами якої є: соціально-освітні, законодавчо-нормативні та практико-орієнтовані.

Соціально-освітні передумови мають: зміну цільових установок у сфері освіти від «знаннєвих» до компетентнісних цілей гуманізації суспільства та освіти, реалізацію принципу рівних можливостей у освіті для всіх. Інклюзивна освіта як соціальний і освітній феномен стає предметом теоретичних і практико-орієнтованих досліджень із визначення стратегій її

впровадження [1, с. 1532]. Інклюзивна освіта також є елементом сучасної соціальної реальності та відображає усю повноту соціальних властивостей і ознак.

Структура інклюзивної освіти як безпосередньо соціального явища представлена

компонентами:

- цінності інклюзивної освіти: рівність, участь, права, повага до багатоманітності, сталий розвиток, спільнота, довіра, ненасильство, чесність, радість, мужність, співчуття, надія/оптимізм, любов, краса [2];
- принципи інклюзивної освіти [9, с. 21];
- суб'єкти інклюзивного середовища;
- соціальні ресурси: громадські організації, діяльнісні запаси творчої і професійної енергії педагогічних працівників ЗЗСО, батьківська спільнота тощо [9, с. 22].

Сучасні освітні трансформаційні процеси інтегрують значну частину реформ, що спрямовані на реалізацію інклюзивної освіти. Обраний нашою державою напрям щодо створення гідних умов навчання дітей з особливими освітніми потребами є кроком що до впровадження європейських принципів і стандартів життя. Варто зазначити, що інклюзивна освіта є однією із основних напрямів реформування системи освіти у багатьох європейських країнах, мета даного навчання напрямлена на реалізацію прав на освіту осіб із ООП.

Інклюзивне навчання дає змогу отримати якісну освіту за допомогою індивідуального підходу кожного педрацівника освіти до дитини з ООП, незалежно від можливостей та розвитку. На сучасному етапі інклюзивна освіта розглядається як напрям освіти, який дозволяє адаптувати осіб із ООП у соціум, розвивати їх навички, стимулювати дотримання рівних прав та повноцінно брати участь у житті суспільства.

Проблеми освіти осіб із особливими потребами привертають увагу більшої кількості вчених і фахівців світового рівня. Наразі можливості

реалізації права на освіту учнів із ООП пов'язані із наявністю комплексу проблем правового, організаційно- методичного, науково-педагогічного та соціально-психологічного характеру.

Вживання терміну «особи з особливими потребами» ініціювала Саламанська Декларація, опублікована в 1994 році, де і представлено його основне визначення «особливі потреби», які стосуються всіх дітей і молодих людей, чиї потреби залежать від різної фізичної або розумової недостатності, або труднощів, пов'язаних з навчанням. Багато людей відчують труднощі в навчанні і, таким чином, мають спеціальні освітні потреби на певних етапах свого навчання» [32].

Найбільш поширене та прийнятне визначення «особливих потреб», зокрема у країнах Європейського Співтовариства, представлені у Міжнародній класифікації стандартів освіти: «Особливі навчальні потреби мають особи, навчання яких вимагає додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги в процесі навчання); матеріали (різні засоби навчання, в тому числі допоміжні і корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для отримання додаткових спеціальних послуг)» [32].

Підхід французького вченого S. Gilman зазначено, що інклюзивна освіта спрямована на інтеграцію учнів із ООП в освітнє середовище класу із можливістю використання проєктно-орієнтованого навчання «Reggio Emilia» [29]. S. Gilman зазначає, що інклюзивна освіта повинна базуватися на наступних принципах: дитина - людина, а будь-яка людина заслуговує на повагу; кожна дитина учиться: рухатись, бачити, слухати, спілкуватись, та в цьому його не можна обмежувати.

В дослідженнях А. Broderick, Н. Mehta-Parekh і D. Kim Reid [18] зазначено, що траєкторія інклюзивної освіти будується на ретельному плануванні. Ухвалення інклюзивної освіти полягає у розумінні вчителями цінності кожного учня. Науковці приходять до висновку, що адекватне поєднання фізичного і соціально-емоційного наповнення середовища

сприяють якісному плануванню інклюзії у освітньому процесі. Важливою складовою є також диференціація інструкцій для учнів із ООП.

Значна частина зарубіжних дослідників вказують, що головний успіх інклюзивної освіти є в розробці і реалізації індивідуальних навчальних планів (J.Kurth, A.M. Mastergeorge і ін.). науковці вважають, що індивідуальний навчальний план є і потужним інструментом у умовах інклюзії; про те в той же час не можна обмежувати розвиток у учнів із ООП академічних навчальних навичок [22].

Інклюзія (із англ. – «додолучення до будь-кого або до будь-чого») – нове визначення, яке увійшло в вітчизняний словниковий запас в кінці ХХ ст. Автори публікації «Соціальна інклюзія у Сполучених Штатах» («Social Inclusion for the United States», 2007 р.) зазначають: «Щодо підтримки соціальної інклюзії, то ми підтримуємо ініціативи та стратегії, результатом яких є, наприклад, більш рівномірні прибутки, кращих можливостей у сфері працевлаштування, покращення навичок, здоров'я, а також кращої якості житла».

Проаналізувавши результати досліджень і наукові позиції зарубіжних вчених, ми виділили основні тенденції розвитку інклюзивної освіти за кордоном:

- орієнтація на формування в освітній установі інклюзивного соціокультурного середовища, в основі якого лежить прийняття учнів з ООП, а також філософії інклюзії в цілому;
- використання в інклюзивному середовищі різних технологій і стратегій підтримки дітей з ООП;
- координація діяльності всіх учасників освітнього процесу з включенням батьків в інклюзивне освітнє середовище для максимальної допомоги учням з ООП;
- спеціальна підготовка працівників освіти до роботи в умовах інклюзивного середовища;

- підтримка інклюзивної навчання її партнерами різного роду соціальних організацій та психолого-педагогічних служб;

- індивідуалізація освітньої програми для включення учнів з ООП в освітній процес та розробка індивідуальної траєкторії їх розвитку.

Завдання освітньої інклюзії полягає у тому, щоб ліквідувати соціальну

ізоляцію, яка є наслідком негативного ставлення до різноманіття.

Відправною точкою для освітньої інклюзії є переконання, що освіта є одним з основоположних прав людини й основою для більш справедливого суспільства.

Аналізуючи зарубіжні технології та стратегії організації інклюзивної освіти, необхідно зауважити, що її розвиток в різних країнах – це ланцюг: від формування громадянської позиції, спрямованої на реалізацію права на освіту учнів з ООП, до розробки нормативно-правових актів для забезпечення інклюзивного середовища.

1.3. Концептуальні аспекти інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти

На сучасному етапі розвитку освіти дітей із ООП важливого значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. В такому середовищі діти навчаються разом в системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, які пристосовані до потреб такої дитини.

До першочергових кроків в напрямі створення інклюзивного середовища вбачаються такі: формувати в школі атмосферу, засновану на ідеях інклюзії; відмовитися від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; зосереджуватися на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру в свої сили кожному члену шкільного колективу; розбудувати школу як громаду [15, с. 19].

Потрібними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО є:

- визнання необхідності використання різноманітних навчальних підходів із урахуванням стилів навчання, темпераменту та особистості окремих дітей;
- адаптація навчальних матеріалів підтримуючи самостійний вибір дитини в процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей в групи;
- налагодження співробітництва ф підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектру занять, практичних вправ та матеріалів, які відповідають рівню розвитку дитини.

Освітнє середовище буде інклюзивним, коли матиме ряд ознак:

- спланований і організований фізичний простір;
- наявність сприятливого соціального й емоційного клімату;
- створення умови для спільної роботи дітей.

Аргументи на користь перебування учнів у інклюзивному освітньому середовищі незаперечні: допомагаючи учням із ООП можуть підвищувати самооцінку і закріплювати знання навчального змісту, виступаючи наставниками для інших; можливість опановувати додаткові вміння тощо. Отже, інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі учні незалежно від своїх освітніх потреб мають. Змогу навчатися ефективніше, удосконалювати комунікативні навички, підвищувати свою соціальну компетентність, а також відчувати себе частиною спільноти.

В останні роки з даної проблеми проведено дисертаційні дослідження такими науковцями як Н. Бахмат [1], Ж. Верьовкіною [2], В. Любарець [8], О. Мартищук [9], С. Мироною [10, с. 3-11.], що висвітлювали особливості підготовки працівників освіти до інклюзивної освітньої діяльності в ЗЗСО, доводили вплив методичного забезпечення освітнього процесу в інклюзивному середовищі.

Аналіз наукових джерел і узагальнення зарубіжної й вітчизняної практики впровадження інклюзивної освіти в ЗЗСО дали змогу визначити

суперечності в проблематиці підготовки педагогічних працівників до роботи із учнями із ООП в інклюзивному середовищі:

- між соціальним замовленням на впровадження та реалізацію інклюзивної освіти в вітчизняній педагогічній практиці й нестачею кваліфікованих педагогічних кадрів для здійснення інклюзії;
- між затребуваністю у підготовці педагогічних працівників ЗЗСО масових шкіл та дитячих садів до інклюзії й недостатнім науковим обґрунтуванням змісту та технології такої підготовки;
- між необхідністю реалізації інклюзивної практики та підготовки працівників освіти до цього процесу й відсутністю програмно-методичних матеріалів, які забезпечують розвиток професійної компетентності працівників освіти в інклюзії.

В нашій державі інклюзивна освіта почала впроваджуватися із 2009 року через законодавчі зміни, які забезпечили можливість здобуття освіти дітьми із ООП в інклюзивних групах і класах. Відповідно до показників Міністерства освіти і науки України кількість шкіл та класів стрімко зростає:

– з 2015-2016 н. р. по 2019-2020 н. р. кількість осіб із ООП, які здобували освіту у інклюзивних класах ЗЗСО, зросла в 7 разів (із 2 тис 700 осіб з ООП до 19 тис 345 осіб із ООП);

– з 2018-2019 н. р. по 2019-2020 н. р. кількість осіб із ООП, які здобували освіту у інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, зросла в 2 рази (із 2 тис 300 осіб з ООП до 4 тис 681 осіб із ООП);

– з 2019-2020 н. р. запроваджено інклюзивне навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти, у яких в 2019-2020 н.р. здобували освіту 4 тис 586 осіб із ООП.

Інклюзивне середовище залучає усіх учасників освітнього процесу і має переваги для них:

– для дітей із ООП можливість не відлучатися від сім'ї; можливість взаємодії у соціумі, брати участь в заходах, доступ до ресурсів місцевої громади тощо;

- для дітей без вад – отримання досвіду в спілкуванні із дітьми із ООП.
- для батьків дітей із ООП – можливість брати участь в виборі і організації індивідуальної траєкторії освітнього процесу дитини.
- для батьків інших дітей здатність розширити розуміння інклюзивної освіти, можливість підтримати інших батьків;
- для педагогічних працівників ЗЗСО працюючи з дітьми з ООП, урізноманітнення педагогічного арсеналу;
- для громади у цілому економічні та ціннісні [70, с. 216-227].

Водночас, на даному етапі розвитку інклюзивної освіти України, її впровадження забезпечується більшою мірою для дітей із ООП, пов'язаними із обмеженнями життєдіяльності. Практичний досвід впровадження інклюзивної освіти у Україні свідчить про існування проблемних питань, що потребують більш детального вивчення і вирішення:

- упереджене і стереотипне ставлення суспільства до осіб із ООП;
- недостатній доступ до інклюзивної освіти дітей із ООП;
- брак матеріально-технічного і методичного забезпечення для створення інклюзивного середовища;
- недостатність спеціального навчання для вчителів і асистентів вчителів щодо роботи із дітьми із ООП;
- відсутність комплексного підходу що до визначення потреб дитини з ООП і надання відповідної підтримки дитині і її сім'ї.

Вчені пропонують різні інноваційні підходи до навчання дітей із ООП. Інклюзивне середовище надає кожній дитині індивідуальну траєкторію задоволення своїх потреб і прав в здобутті освіти, відповідно рівню їх розвитку. Інклюзивне середовище в ЗЗСО побудоване на індивідуалізації і диференціації у нових умовах змін освітньої парадигми – впровадження суб'єкт-суб'єктних відносин в освітній процес учнів із ООП.

Залучення дітей із особливими потребами до активного суспільного життя є одним з проявів демократії. Адже ступінь залучення дітей з особливими потребами до активного суспільного життя може слугує

показником демократичності суспільства. Коли діти із ООП навчаються разом з звичайними здоровими учнями, в всіх них є рівні можливості досягти успіху. Оцінюються конкретні досягнення учнів, незалежно від їхнього інтелектуального, соціального, фізичного та емоційного стану. В класах залученні учні ліпше розуміють один одного, чутливі до потреб та труднощів інших, із більшою повагою ставляться до особливостей своїх товаришів.

Неодмінним у подальшому вивченні диференційованого підходу у інклюзивній освіті завдання: врахування індивідуалізації особливостей учнів із ООП в процесі навчання і типологізації інклюзивного освітнього процесу у залежності від соціального психофізичного і фізичного розвитку.

Більшість науковців і практиків вважає, що при організації диференційованих форм роботи із дітьми із ООП необхідно враховувати індивідуальні особливості діяльності, що виявляються в рівні навчання чи здатності до засвоєння знань, рівень готовності, якість знань учнів.

Враховуючи індивідуально-типологічні і фізіологічні особливості учнів із ООП необхідно учителю визначати темп навчання, научуваності, рівень навченості, пізнавальну активність і самоорганізацію [32, с. 55–57].

Диференціювання учнів із ООП на групи варто проводити на основі критеріїв: біологічні компоненти; навички навчальної праці; деякі аспекти вихованості; фізіологічні компоненти.

Інклюзивна освіта закладів загальної середньої освіти сприяє повному відкриттю потенціалу учнів, навчає учнів розуміти та поважати людську індивідуальність. Саме у інклюзивному середовищі, там де вся увага сконцентрована на діяльності дітей, де поважають та задовольняють індивідуальні потреби, можуть ефективно навчатися як здорові учні, так і учні з ООП.

Успішне здійснення диференційованого навчання учнів із ООП можливе лише за умов, коли педагогічний працівник:

– передбачає проблеми, що можуть виникнути в дітей із ООП під час сприйняття матеріалу;

– враховує готовність учнів із обмеженими можливостями до здатності самостійно працювати;

– систематично та цілеспрямовано використовує диференційоване навчання;

– проводить перспективний аналіз діяльності.

Підготовка освітян для інклюзивного навчання є однією з умов реалізації самої інклюзії. В даний час вирішення питання потребує організаційного і методичного забезпечення. Для оцінки якості інклюзивного процесу у системі освіти необхідна розробка комплексного моніторингу показників оцінки розвитку процесу інклюзії, таким показником є готовність освітян до професійної діяльності і в рамках інклюзії [8, с. 214].

Соціальна готовність до професійної діяльності у умовах інклюзивного середовища:

- вміння співвідносити із суспільними моделями;
- здатність до створення соціальних зв'язків.

Психологічна готовність проявляється в:

- емоційному прийнятті дітей із ООП;
- готовності включення в освітній процес у умовах інклюзивного середовища;
- знання індивідуальних особливостей дітей із ООП;
- задоволеності професійною діяльністю.

Структура професійної готовності:

- професійна компетентність;
- інформаційна готовність;
- знання психології та корекційної педагогіки;
- володіння педагогічними технологіями;
- готовність до професійної взаємодії з диференційованим підходом до учнів з ООП у навчанні;
- готовність педпрацівників моделювати і використовувати варіативність в освітньому процесі.

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ОСІБ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1 Особливості організації та проведення екскурсій для учнів з обмеженими можливостями

Інтеграція у суспільство людини із особливими потребами передбачає надання їй реальних можливостей брати участь в усіх видах соціального життя, і тому числі займатися екскурсійним туризмом. На сьогоднішній день соціокультурна реабілітація осіб зі обмеженими можливостями розглядається як певний комплекс заходів, спрямованих на надання допомоги цій категорії громадян у досягненні і підтримці оптимального ступеня їх участі в взаємодії та комунікації із суспільством [39]. Такі дії найбільш повно інтегрують їх у суспільство, забезпечуючи, тим самим, позитивні зміни у способі життя. Одним з затребуваних сьогодні напрямів соціокультурної реабілітації людей та дітей із особливими потребами є туротерапія, соціокультурна реабілітаційна технологія, у основу якої покладено туристична і екскурсійна види діяльності [33, с.112].

Туризм, як для звичайних осіб, так для осіб із обмеженими можливостями неможливий без надання екскурсійних послуг, як найбільш ефективного і інформативно-наочного засобу знайомства із об'єктами й місцевостями. Для осіб із обмеженими можливостями, саме організовані екскурсії, не самостійне знайомство зі місцевістю є ще більш актуальними через певну низку обставин:

- знайомство із місцевістю проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця, що має не тільки професійні знання щодо об'єктів і місцевості у цілому, але й враховує специфічні потреби даної категорії екскурсантів;
- професійний екскурсовод завжди прилаштується під вимоги й потреби щодо змісту й обсягу інформації та методів її подачі;
- при організованому екскурсійному обслуговуванні вирішується проблема транспортування екскурсантів;

- під час організованого екскурсійного обслуговування специфічного контингенту прокладання маршруту має особливе значення й тому завжди повинні бути враховані вимоги щодо безперешкодного доступу до екскурсійних об'єктів;
- організоване екскурсійне обслуговування зазвичай передбачає залучення помічників.

Дослідження сучасних зарубіжних і вітчизняних практик екскурсійного обслуговування осіб із обмеженими можливостями свідчить про те, що активно, до даного процесу включилися провідні музейні установи України. Так, екскурсії для учнів закладів освіти, реабілітаційних центрів і організованих груп дорослих і дітей з особливостями розвитку, розумова відсталість, затримка психо-мовленнєвого розвитку, аутизм, синдром Дауна) розроблені і адаптовані під особливості, потреби та можливості учнів співробітниками PinchukArtCentre [37]. Такі екскурсії проходять українською і російською мовами на вибір екскурсантів. Вік відвідувачів не обмежений.

Інклюзивний аудіогід спеціально розробили для музеїв Харкова у рамках чотирічної роботи фестивалю “ІнклюзіОН”, що присвячений інклюзії в широкому розумінні. Завдяки цьому проекту люди із вадами зору можуть долучитися до мистецтва. Такий контент дозволяє відчутти атмосферу твору, почути опис картини та уявити, що на ній зображено. В Харківському художньому музеї з-за допомогою аудіогіда також можна відвідати виставки картин українських та західноєвропейських художників. Також екскурсії можна слухати через смартфон у безкоштовному додатку IZI Travel [28].

Також, крім Художнього музею, інклюзивні аудіоекскурсії з'являться також в Національному музеї імені Сковороди та Пархомівському художньому музеї, саме тут зберігаються роботи Малевича та Пікассо. В 2018 р. команда «ІнклюзіОНу» проводила Дні туризму у харківських музеях. Екскурсії і майстер-класи для людей із інвалідністю і сімей із дітьми запропонували п'ять музеїв. Харківський художній музей проводив екскурсії для батьків із дітьми, людей із проблемами слуху і зору. Огляд експозиції

«Вітчизняне мистецтво XVI-початку XX століть» із відеогідом мовою жестів. Харківський історичний музей - екскурсії для людей із проблемами зору і слуху та опорно-рухового апарату. Музей видатних харків'ян ім. Шульженко та Музей природи для сімей із дітьми, людей із проблемами слуху та зору. Художньо-меморіальний музей ім. Рєпіна підготував програму для батьків із дітьми та людей із проблемами слуху, провели майстер-клас із розпису глиняної іграшки [9].

В Полтавському краєзнавчому музеї ім. Василя Кричевського презентували унікальний проєкт "Бачити серцем" для людей із порушенням зору. У рамках проєкту відбуваються тренінги із аудіодискрипції для працівників різних музеїв, показавши алгоритм роботи із особливими відвідувачами та вчать проводити інклюзивні екскурсії [25].

У Національному музеї в Львові оцифровують Богородчанський іконостас Йова Кондзелевича. По проєкту передбачено дві частини роботи — для незрячих у музеї — створюються 3 D моделі щоб людина могла їх торкнутися та відчутти — «побачити» руками, важливо, що будуть збережені навіть дефекти, які з віком зазнала дошка. Зокрема, це сліди від шашеля, для людей маломобільних та таких, що не мають змоги фінансово спромогтися на подорожі, подивитися найцінніші пам'ятки на сайті, створивши віртуальну модель із високим ступенем деталізації [44].

Проведення екскурсій безпосередньо в міському середовищі чи на природних об'єктах є, на жаль, що вкрай рідким і поодиноким явищем в нашій державі. Зазвичай такі заходи проходять під час тематичних фестивальних заходів, зокрема, Всеукраїнського фестивалю творчості осіб із обмеженими фізичними можливостями «Барви життя» (місто Київ), Всеукраїнської соціально-культурної акції «Зірки в темряві» (місто Київ), Всеукраїнського інтегрованого концертного проєкту «Відчинилося життя» (місто Чернігів), Всеукраїнського фестивалю творчості інвалідів «Ми діти твої, Україно» (місто Київ), фестивалю «ІнклюзіОН» (місто Харків).

Окрім організації безбар'єрного середовища у містах України

встановлюють скульптури-макети, що детально відтворюють відомі архітектурні будівлі із інформацією про будівлі наданою шрифтом Брайля та ще й на різних мовах. Такі скульптури вже досить давно використовують в багатьох європейських містах. Проте в нашій державі такі об'єкти, на жаль, не отримали достатнього розповсюдження, так перший такий проект був виконаний у Одесі де тепер нараховується понад 10 таких скульптур, що презентують найвидатніші архітектурні об'єкти міста, це значно полегшує проведення екскурсій для осіб із обмеженими можливостями зору. Зроблені скульптури із полімеру, вкриті бронзовою стружкою і містять написи на трьох мовах із перекладом на шрифт Брайля. На сучасному етапі аналогічні скульптури встановлені у Черкасах, Львові, Києві і Харкові.

Якщо аналізувати закордонний досвід, то варто зазначити, що більшість європейських держав мають високий ступінь прилаштування середовища для розвиток інклюзивного туризму та його окремих видів і екскурсійної діяльності. Як, зазначається у дослідженнях Л. Межової, А. Летіна, Л. Луговської, прикладом у Іспанії адаптовані усі елементи туристичної інфраструктури майже на 90% і для інклюзивних туристів доступні і гірськолижний, науково-пізнавальний, вітрильний, пляжний туризм. Так у Фінляндії адаптовані усі елементи туристичної інфраструктури майже на 70%, в регіоні Рейма Кантрі пропонують сафари на собаках, конях, снігоходах, чотириколісних мотоциклах, також рибна ловля, плавання на плотах та лижі, веслування, гольф, керлінг. У Ізраїлі адаптовані усі елементи туристичної інфраструктури на 85% його спеціалізації інклюзивний пляжний, культурно-пізнавальний, релігійний туризм. Греція також адаптувала усі елементи туристичної інфраструктури майже на 65%. Так, найбільш розвиненим є культурно-пізнавальний для незрячих осіб. Угорщина адаптувала усі елементи туристської інфраструктури на 65%, найбільше культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, пляжний. У Чехії адаптовані елементи туристичної інфраструктури майже на 95%, а саме: культурно-пізнавальний, дотикові стежки в світ, лікувально-оздоровчий,

івент-тури, організація міжнародних фестивалів для людей із обмеженими можливостями здоров'я, інтелектуальний, гірськолижний туризм. В Німеччині із метою розвитку культурно-пізнавального туризму, місця дозвілля оснащені із урахуванням потреб маломобільних груп громадян. В музеях та театрах, пропонуються крісла-коляски. Адаптовані усі елементи туристичної інфраструктури майже на 95%, переважаючим видом інклюзивного туризму є культурно-пізнавальний та лікувально-оздоровчий. Франція адаптувала також усі елементи туристичної інфраструктури на 85% і спеціалізується на надання послуг культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого і гірськолижний туризму для осіб із обмеженими можливостями [41].

Так, Австрійський гірський курорт Тіроль увійшов у число найбільш пристосованих для інвалідних колясок регіонів Європи, де можна не лише безперешкодно гуляти вулицями Тіролю та оглядати визначні пам'ятки, а й ітаож піднятися на гірські висоти [32].

Велика увага «доступному» культурно-пізнавальному туризму приділяється в Іспанії. Британські турфірми, що спеціалізуються на інклюзивних турах, провели інспекцію у Барселоні та визнали це місто одним із кращих у світі із точки зору туристичної доступності. Створений спеціальний сайт «Доступний туризм», який містить всі відомості про відповідні поїздки Каталонією, із наданням докладної інформації про дев'ятнадцять туристичних маршрутах, на яких є необхідні умови для прийому людей із інвалідністю та літніх людей. Технічне оснащення цього сайту дозволяє людям із інвалідністю, включаючи тих, хто погано бачить, без сторонньої допомоги, мати теж повний доступ до інформації за рахунок більш контрастного зображення, аудіо, спеціальних пристосувань для полегшення читання з екрану тощо). В даний час сайт доступний на шести мовах іспанська, каталонська, англійська, італійська, французька та німецька. Усі центральні вулиці міста обладнані рампами, міський транспорт адаптований, у готелях є спеціальні номери, зручні для людей із

інвалідністю. Кожна нова станція метро має обладнання для людей з обмеженими можливостями [45] Розвиненість того або іншого виду відчуття залежить від ряду певних факторів: рівня чутливості, характеру діяльності, в якій людина бере участь тощо. Результатом компенсаторного розвитку відчуттів є також розвиток індивідуальних міжаналізаторних зв'язків та особливі образи предметів й явищ.

2.2 Методи та техніка проведення екскурсій для кожної спеціалізованої групи осіб із особливими потребами

З врахуванням характеру різних обмежень життєдіяльності екскурсантів з особливими потребами, для обслуговування кожної групи таких осіб необхідно використовувати спеціалізовані методи та техніку проведення екскурсій.

Екскурсанти з порушеннями опорно-рухового апарату

На ефективність роботи із цією групою екскурсантів найбільше впливає саме доступність об'єктів екскурсійного показу. Варто, щоб була сформована інфраструктура, а саме пандуси із поручнями, ліфти із широкими дверима чи підйомники, спеціальні туалети тощо). Для ефективного екскурсійного обслуговування потрібна організація допомоги супроводжуючих осіб на кожного такого екскурсанта.

В ході дослідження визначені рекомендації для такого кола осіб [34, 42]:

- заздалегідь подбати, щоб пандуси при вході у будівлі були чисті, не слизькі, не загороджені сторонніми предметами;
- таблички з зазначенням розташування спеціального туалету повинні бути на видному місці;
- проходи між залами та в залах музеїв, галереї не повинні бути зменшені випадковими предметами, двостулкові двері повинні бути відкритими;

- обличчя екскурсовода та екскурсантів бажано щоб були розташовані на одному рівні, екскурсоводу рекомендується присідати або відходити трохи назад, щоб екскурсантам не треба було закидати голову;
 - ширина дверей відвідуваних об'єктів не менше як 85 см, пороги не більш як 2 см, без сходинок;
 - всі потрібні об'єкти (вимикачі, ручки, розетки) знаходяться не вище 120 см та не нижче 40 см, так щоб до них можна дістати стоячи або сидячи;
- При планування маршруту потрібно враховувати, й те що ширина міських доріжок та алеї повинна бути як мінімум 180 см. Саме це дозволяє людям йти у різних напрямках, також рухатися поруч пішоходу та людині у інвалідному візку.

Екскурсанти з порушеннями мови

Для звичайної мовної діяльності необхідна цілісність та збереження структур мозку, наявність нормального слуху та зору. В людей із мовною патологією найбільші труднощі виникають у спілкуванні із оточуючими, що потребує від екскурсовода значної уваги у налагодженні контакту із цією категорію екскурсантів.

В ході дослідження визначені рекомендації для такого кола осіб:

- рекомендується не перебивати та не виправляти вимову екскурсантів;
- не вдавати, якщо не щось зрозуміли, що сказано, краще перепитати або попросити пояснень;
- не прискорювати запитання екскурсантів та давати відповіді на них не зовсім дослухавши до кінця;
- під час екскурсії посилено підтримувати візуальний контакт;
- задавати питання, що вимагають простих відповідей чи кивків голови;
- не використовувати у тексті екскурсії складні речення;
- якщо виникають проблеми у спілкуванні, запитати, чи не хоче екскурсант використати інший спосіб наприклад написати, надрукувати на електронному пристрої.

Екскурсанти із гіперкінезами (спастикою)

Гіперкінези мимовільні рухи тіла чи кінцівок, що виникають в наслідок пошкодження спинного мозку, найчастіше це симптоми людей із дитячим церебральним паралічем (ДЦП).

Під час проведення екскурсії рекомендується:

- не намагатися надавати допомогу без з'ясування чи є в ній потреба;
- необхідно, щоб навколо екскурсантів був вільний простір;
- не відволікатися та не помічати на мимовільні рухи екскурсантів;
- у разі передачі якогось предмету, бажано підстрахувати його від падіння.

В окремих випадках ці люди мають додатково також і проблеми з промовою. Тоді варто користуватися рекомендаціями наведеними для осіб із порушенням мови.

Екскурсанти з порушенням слуху

Лікарі розрізняють декілька стадій глухоти – слабчуючих, оглухлих і глухих людей. У залежності від цього формуються певні рекомендації щодо екскурсійного обслуговування.

До особливих рекомендацій нами визначено [34, 42]:

- якщо екскурсанти мають залишок слуху, то варто тримати повільний і рівний темп вимови, мати чітку дикцію;
- під час розмови використовувати прості фрази;
- подбати, щоб не заважали сторонні джерела шуму;
- під час спілкування із повністю глухими людьми з допомогою сурдоперекладача варто звертатися безпосередньо до екскурсанта повідомляючи інформацію, яка включає у себе номер, технічний чи інший складний термін, краще написати на аркуші та показати групі;
- не затемнювати обличчя та не загороджувати його руками, волоссям чи якимись предметами, аби екскурсанти мали можливість стежити за мімікою і губами.

В екскурсіях з глухими та слабчуючими варто використовувати аудіовізуальні технічні засоби. До них належать: індивідуальний аудіогід

(дозволяє слухати текст на комфортній гучності, виключаючи сторонні звуки), планшет/ DVDG плеєр, (люди з проблемами слуху краще сприймають візуальний ряд).

Екскурсанти з порушенням зору

Це одна із найважчих форм інвалідності. Важливою проблемою даної групи екскурсантів є погане сприйняття навколишнього світу. До форм сліпоти лікарі відносяться: слабозоркість, тотальна сліпота і залишковий зір. Перед проведенням екскурсії, варто попередньо з'ясувати ступінь втрати зору, вивчити чи бачать екскурсанти предмети чи їх обриси, чи володіє хтось з них світловідчуттям чи вони не бачать нічого, ґрунтуючись на цьому, будувати екскурсійний маршрут.

Сліпі мають великі труднощі із пересуванням в просторі, можуть пересуватися самостійно з допомогою тростини чи із супроводжуючим. Незрячий тримає за руку свого супроводжуючого або бере його під руку чи дотримується його руки трохи вище ліктя, залишається при цьому на півкроку позаду. Рекомендовано, аби група тотально сліпих складалася із 5 екскурсантів, якщо інший є тип вади зору, то можна із 10. На кожного екскурсанта потрібен один супроводжуючий.

При проведенні екскурсії рекомендується:

- не робити різких рухів, при появі перешкоди попереджувати заздалегідь, злегка зупинившись;
- говорити спокійним голосом, не уникати погляду на обличчя;
- при кожному зверненні називати себе;
- під час загальної бесіди в групі пояснювати, до кого звертаються;
- використовувати більше мову для опису подій чи об'єктів, а не жести та міміку;
- звертатися безпосередньо до сліпого, а не до його супроводжуючого.

Для даного контингенту екскурсантів використовується техніка тактильного показу. Дана техніка полягає у тому, що екскурсанта підводять до експонату, його руки кладуть на предмет та дозволяють спокійно його

вивчити, при цьому чітко пояснюючи те, що знаходиться під пальцями. Не варто своєю рукою водити руку сліпого по предмету, який оглядається, бажано його не квапити. Відповідно для такої групи екскурсантів важливим також є підбір екскурсійних об'єктів які доступні для споглядання таким способом.

Під час екскурсії також варто характеризувати предмети та використовуючи назви кольорів, в багатьох є залишковий зір чи уявлення про кольори. Доречно користуватися дієсловом «подивіться», навіть із тотально сліпими.

Екскурсанти з поєднаною патологією (на прикладі сліпоглухих)

В наш час зустрічається багато випадків, коли є люди із поєднаною патологією. Так, особа із порушеннями одночасно слуху і зору або слуху і опорно-рухового апарату. Дане ураження 2-ох найголовніших почуттів сприйняття людини дуже часто буває не повним. Так при повній глухоті людина користується залишковим зором. Деколи при повній втраті зору може користуватися і залишками слуху.

Для людей із вродженою сліпоглухотою варто використовувати два засоби спілкування [34, 42]:

- невербальні (несловесні) засоби спілкування - жести, реальні предмети, картинки;
- контактна форма прояву жестів для людини у якої втрачена можливість візуально сприймати жестові повідомлення.

В цьому випадку варто задіяти тіфлосурдоперекладача. Це такий фахівець, що володіє дактильною азбукою, де в кожній літері відповідає певне положення пальців. Якщо немає такої можливості то найпростіший засіб спілкування із сліпоглухим є лист на долоні – дермографія коли пальцем сліпоглухої людини, чи тупим кінцем ручки необхідно написати друковані літери на долоні екскурсанта. Група відвідувачів із такою паталогією повинна бути не більше 3-ох осіб із супроводжуючими.

Про те найважливішим елементом екскурсії, яка вимагає особливої підготовки є екскурсійний текст. При підборі інформації про екскурсійний об'єкти варто обирати найголовніше і не перевантажувати його цифровим матеріалом чи маловідомими спеціальними термінами. Не варто будувати складні чи довгі речення, рекомендується використання і римованих форм чи цитат.

При наданні послуг із екскурсійного обслуговування, організатор екскурсії для осіб із обмеженими можливостями має звернути ретельну увагу на тривалість і планування екскурсійного маршруту. У першу чергу, варто враховувати можливості підходу і під'їзду до обраних об'єктів і наявність місця для зупинки групи, вимоги безпеки екскурсантів.

Важливо пам'ятати, що тривалість екскурсії необхідно скорочувати, враховуючи швидку фізичну і емоційну втомлюваність цього контингенту екскурсантів. У обов'язковому порядку необхідно продумати місця для короткочасного відпочинку і санітарних зупинок. При плануванні траси пішохідної частини необхідно врахувати наявність пандусів і поручнів сходів, пологих спусків по тротуарах у місцях наземних переходів вулиць.

В нашій державі екскурсійне обслуговування людей із обмеженими можливостями через відсутність зазначених елементів інфраструктури знаходиться на низькому рівні. Про те є певні зрушення. Так, наприклад, у Харкові найпристосованішою територією є міський сад ім. Т. Шевченка, що має велику територію із вільними безбар'єрними пішохідними зонами і місцями для відпочинку. На території цього парку відсутні сторонні джерела шуму, що можуть заважати сприйняттю інформації. Для огляду доступні такі об'єкти показу, як Віковий дуб, алея кінофестивалю «Харківський бузок», пам'ятник «50Goї паралелі», пам'ятник футбольному м'ячу, декоративний герб міста. Використовуючи техніку тактильного показу вигляд кожного об'єкта у повній мірі може відтворитися уявою екскурсантів.

При організації транспортних екскурсій значну увагу варто приділити технічному стану і оснащенню транспортного засобу. Автобуси

екскурсійного класу обов'язково повинні бути оснащені аудіоG і відеосистемою, системою кондиціонування повітря, анатомічними сидіннями із регульованою спинкою та відповідати найсуворішим вимогам для комфортної й безпечної подорожі [16]. Не варто обирати транспорт, в якого високі підніжки чи вузькі двері, також відсутні додаткові засоби безпеки й конструкції, пандуси, поручні та підйомники. При посадці у автобус чи виходу зі нього, також при прискоренні чи уповільненні руху транспорту, відсутність таких засобів, може призвести до нещасного випадку.

Також варто приділити увагу особливостям надання послуги харчування. Існує два варіанта організації харчування екскурсантів: під час зупинок на місті чи в спеціалізованих місцях громадського харчування.

В першому варіанті варто перед початком екскурсії забезпечити кожного екскурсанта «кишеньковим харчуванням». До «кишенькового харчування» можуть входити проста чиста вода, печиво, сухофрукти, йогурт, сир, цукерки. Під час прийому їжі варто використовувати одноразовий посуд, який після збирається та переноситься у спеціально відведене у транспорті для цих цілей місце. [42, с.10].

Надання послуги харчування на довготривалих маршрутах може проходити у спеціалізованих місцях громадського харчування. Обслуговування людей із обмеженими можливостями має також свої особливості, які варто враховувати при виборі об'єкта харчування чи складанні меню та форми обслуговування.

Основні рекомендації, які у повній мірі можуть застосовуватися у умовах обмеженої інфраструктури при обслуговуванні людей із порушенням опорно-рухового апарату й осіб із порушенням зору:

- людей з порушенням опорно- рухового апарату не варто розсаджувати на стільці зі низько розташованою перемичкою між передніми ніжками;

- розсаджуючи екскурсантів за столиками, потрібно мати на увазі, що сліпого на одне око, варто посадити на таке місце, щоб із боку сліпого ока відсутній рух інших людей, в тому числі й офіціанта;
- уідстань між столиками в залі та екскурсантами, що сидять за одним столиком, повинен дозволяти сидіти розслаблено, витягнувши ноги.

2.3 Практичні аспекти організації та проведення екскурсій в закладі загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами

В ході дослідження вивчено та проаналізовано досвід роботи з тематики дослідження, визначено загальні особливості та недоліки проведення екскурсій в сучасних умовах розвитку навчально-виховного процесу для дітей з особливими потребами. Визначено завдання екскурсій — закріплення та розширення знань учнів з особливими потребами. Варто зазначити, що внаслідок добре підготовленої екскурсії мають збагатитись шкільний географічний кабінет (гербаріями, різними колекціями, схемами, діаграмами роздатковим матеріалом для майбутніх уроків тощо), метеорологічний майданчик, дослідна шкільна ділянка. [14, 25–26]. Науковці зазначають, що «проведення екскурсій з учнями спеціальної школи має деяку специфіку порівняно з масовою школою. При вивченні нових об'єктів тут у більшою мірою слід опиратися на попередній досвід, попередні знання дітей, більшою мірою забезпечувати яскравість, емоційність, діяльність дітей і обов'язково — розвиток мови. Кількість об'єктів, які вивчаються на екскурсії, потрібно зменшити (не більше двох-трьох). Пояснення мають бути чіткими, короткими й образними. Учитель повинен точно формулювати основні думки та доводити їх до розуміння учнів» [14, 13]. Важливим є той факт, що в реалізації принципу наочності навчання значну роль відіграють саме екскурсії. Вони ознайомлюють дітей із оточуючою дійсністю та сприяють її візуальному пізнанню, що особливо важливо для дітей із особливими потребами [4, 122]. Саме для цієї категорії учнів доцільно

розробляти і намагатися постійно вдосконалювати методику проведення шкільних екскурсій відповідно до особистих потреб та вимог суспільства.

В ході дослідження визначено два види екскурсій для дітей з особливими потребами

- екскурсії, які мають на меті попереднє ознайомлення учнів із об'єктами, що пізніше вивчатимуться в школі;
- екскурсії, які підсумовують та закріплюють пройдений навчальний матеріал.

Перший вид екскурсії повинен бути заздалегідь чітко спланований та передбачений в планом виховної роботи закладу освіти. Під час екскурсії варто правильно організувати спостереження учнів та збирання зразків для майбутнього вивчення їх в класі під час практичних чи дослідних робіт із географії.

Другий вид екскурсій, у результаті яких підсумовується і закріплюється вивчений матеріал, необхідно добре продумати добре продумати та спланувати вчителю. Підсумкова екскурсія, що за своїм завданням закріплює пройдений навчальний матеріал із теми чи вивченого розділу програми, має на меті розширити та закріпити попередні знання учнів, збагатити їх новою інформацією про певні явища та предмети, надати їм потрібні вміння та навички. Варто під час екскурсії в природу організувати деяку практичну роботу учнів, що сприяє набуттю дітьми практичних умінь і навичок. Як зазначає Кароліна Рейда, дослідниця що займається вивченням готовності учнів до самостійної праці, «виконуючи комплекс сільськогосподарських робіт (від посіву до збирання урожаю), вони [учні] оволодівають знаннями, виробничими процесами, в реальній, наочно-дійовій формі, збагачують життєвий та практичний досвід» [11, 45].

Варто наголосити на важливості завчасного планування екскурсій, що сприяє не лише кращій підготовці до них, а й викликає у дітей цілеспрямований інтерес. Учні свідомо та всебічно оглядають і вивчають

екскурсійний об'єкт, завжди виявляють бажання включитися у роботу, яку вони спостерігають, надають посильну короткочасну допомогу.

В ході дослідження виявлено такі особливості планування екскурсій для дітей з особливими потребами:

1. Введення екскурсій в план виховної роботизакладу освіти, погодження часу їх проведення з шкільним розкладом. Всі екскурсії мають бути передбачені річним виховним та навчальним планом.

2. Підготовка плану екскурсії (визначення її теми, місця і часу проведення).

3. Призначення відповідальних педагогічних працівників за проведення екскурсії.

4. Узгодження із учителями інших предметів з тим, щоб, задаючи домашні завдання, педагоги враховували, що діти підуть на екскурсію, і на виконання домашнього завдання в них буде менше часу [14, 5–7].

Нами проаналізовано та удосконалено методичні вимоги до організації та проведення екскурсій у природу:

- визначити мету і зміст екскурсії відповідно до теми чи розділу навчальної програми, що вивчається;
- вивчити об'єкт, на який запланована екскурсія з учнями;
- розробити етапи роботи учнів на екскурсії, список об'єктів, що будуть вивчатися, розрахувати час та визначити основні питання, які має розкрити учитель та спеціаліст разом із учнями зміст потрібних пояснень;
- визначити форми роботи учнів: індивідуальна, фронтальна, у бригадах (складаються з 3 або 4 учнів);
- провести підготовчу роботу зі учнями (учитель знайомить із метою і значенням екскурсії, розподіляє завдання між бригадами чи окремими учнями, подає інструктаж, зазначаючи як кожен учень повинен підготуватися до екскурсії, визначає час та місце зібрання учнів).

Визначено етапи проведення екскурсій:

- повідомлення учням мету та зміст екскурсії;

- огляд об'єкта: учитель дає відповідні пояснення про об'єкт, ставить перед учнями питання із метою привернення уваги до спостережень, підводить учнів до необхідних висновків;
- проведення екскурсій із посиленою участю учнів в праці сприяє не тільки закріпленню і розширенню їх знань, а дає певну практичну підготовку до майбутньої діяльності, виробляє та прищеплює відповідні навички, вміння, дисциплінує їх. Це, в свою чергу, відповідає природним нахилам дітей не лише побачити, а й самим доторкнутися руками до об'єкта, випробувати свої сили в практичній діяльності. Введення елементів допомоги учнів у екскурсії вимагає від вчителя ще більшої відповідальності у підготовці, особливо у забезпеченні робочих місць і знарядь праці для учнів. Учні в процесі праці потрібно постійно контролювати, допомагаючи їм в роботі, створюючи умови за для розуміння процесів, правил поведінки, вміння користування приладами тощо;
- підсумовування екскурсії після її завершення, та докладний висновок у школі й опрацювання результатів екскурсії (виготовлення різних колекцій, гербаріїв, діаграм, рисунків);
- складання списку потрібного обладнання і матеріалів, а саме: карту чи план місцевості, компас, рулетка, шнур, фотоапарат, лупа, складний ніж, ножиці, коробки для зразків ґрунту, гербарний папір, тощо. Вчитель, керівник екскурсії, залежно від теми, повинен добирати необхідні засоби із цього списку. Крім необхідних приладів, потрібно мати і необхідні медикаменти [14, 7–20].

Нами розроблено та запропоновано орієнтовна тематика екскурсій для дітей з особливими освітніми потребами.

Таблиця 1

**Орієнтовані теми та зміст екскурсій з географії (6 клас)
для дітей з особливими потребами**

Клас	Назва теми	Назва і зміст екскурсії
1	Літо. Осінь. Зима. Весна. Зміни у природі. Місцеві дерева.	1. Екскурсія в шкільний місцевий сад, ліс у різні пори року. Вчитель ознайомлює, залежно від пори року, зі змінами у природі. Найкращий час для проведення екскурсій — весна, літо, друга половина вересня, перша половина жовтня
	Городні рослини	2. Екскурсія на шкільні дослідні ділянки або на город для ознайомлення з городніми культурами. Показати, як проводиться збирання городини. Взяти посильну участь у наданні допомоги під час збирання врожаю (збирання картоплі, буряків, моркви)
2	Літо. Осінь. Зима. Весна. Сезонні зміни у природі.	1. Екскурсія під час літніх канікул на луки для ознайомлення із цвітінням квітів. Збирання зразків рослин і виготовлення експонатів для виставки
		2. Екскурсія восени в ліс для збирання місцевих грибів. Якщо учні проживають в інтернаті, то зібрані гриби можна використати для приготування якоїсь страви
		3. Екскурсія восени на город для ознайомлення із збиранням врожаю (картоплі, буряків, баштанових культур). Допомога у збиранні врожаю
	Домашні свійські тварини	1. Під час вивчення тварин у зимовий час потрібно провести екскурсії на ферму великої рогатої худоби та птахоферму для загального ознайомлення із цими тваринами, продукцією, яку вони дають

Клас	Назва теми	Назва і зміст екскурсії
3	Літо. Осінь. Зима. Весна.	1. Екскурсія на поле для ознайомлення з працею збирання зернових та овочевих культур
		2. Екскурсія в осінній та зимовий час у сад або в ліс для вивчення сезонних змін у природі та спостереження за життям диких птахів
		3. Екскурсія у весняний час на ставок або річку, озеро для ознайомлення з місцевими рибами. Під час екскурсій зібрати зразки місцевих риб для акваріумів
4	Ґрунт	2–3 екскурсії для того, щоб показати, як обробляється ґрунт та якими машинами
5	Будова та життя рослин	2–3 екскурсії на шкільну дослідну ділянку, в поле, в сад для ознайомлення з посівом, доглядом та збиранням зернових, овочевих і плодових рослин
6	Будова та життя тварин	1. Екскурсія в сад для ознайомлення зі шкідниками саду, збирання матеріалу для колекцій
		2. Екскурсія на пасіку
		3. Екскурсія на птахоферму для ознайомлення з домашніми птахами й умовами їх утримання та годівлі
		4. Екскурсія на ферму великої рогатої худоби та свиноферму для ознайомлення з умовами їх утримання, харчування та продуктивністю рогатої худоби та свиней

В ході дослідження розроблено та запропоновано програму корекційно-розвиткової роботи «географія» 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими потребами (див. дод. А).

Географічні знання для учнів мають велике значення для ознайомлення з природними умовами, явищами, вчать основам світосприйняття як єдиного цілого. Запропонований корекційно-розвитковий матеріал, підібраний із врахуванням психофізичних особливостей дітей з особливими потребами, дає необхідний мінімум учбового матеріалу,

відрізняється практичною спрямованістю, та є підготовкою учнів до трудової діяльності. При проведенні такої роботи використовуються міжпредметні зв'язки, які розширюють світосприймання учнів, формують в них уміння та навички, необхідні повсякденному житті. Якість засвоєння знань із географії дітей з особливими потребами визначається особливостями їх розвитку, також методами та прийомами, які добирає педагог при вивченні та опрацюванні тем.

Метою корекційних занять з географії у позаурочний час є:

- поширення і поглиблення знань про навколишнє середовище, явища дійсності у їх причинно-наслідковому зв'язку;
- час встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- закріплення навичок застосування набутих знань практично;
- активізація пізнавальної діяльності учнів;
- соціалізація учнів.

Отже, в ході дослідження розкрито особливості проведення екскурсій для дітей із особливими потребами, а саме висвітлити особливості планування екскурсій на природу, що полягають у запровадженні потрібних екскурсій за розкладом роботи школи, в попередньому визначенні теми, місця, узгодженні з учителями інших навчальних предметів, плану екскурсії завучем школи, часу проведення та затвердження. Також були піддані аналізу загальні методичні вимоги до організації екскурсій: вивчення учителем об'єкта, на який запланована екскурсія, визначення мети і змісту екскурсії, форм роботи учнів, етапів проведення, необхідного матеріалу і практичної діяльності учнів. Розглянуто орієнтовну тематику екскурсій із географії для шостого класу. Наведені ідеї ученого, на наш погляд, доцільно застосувати під час організації екскурсій в сучасній допоміжній школі.

РОЗДІЛ 3 ІНКЛЮЗИВНІСТЬ СУЧАСНИХ МУЗЕЙНИХ ПРОСТОРІВ ЯК МОЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Організаційна політика музеїв щодо інклюзивності

Останніми роками у нашій країні термін “інклюзія” набуває більшого поширення. Незважаючи на те, що даний термін досі сприймається переважно як той, що привертає увагу проблем доступності освіти для людей із інвалідністю, помітна тенденція й до його поширення і на інші сфери суспільних відносин і внесення до нього все нових та уразливих до різної дискримінації груп. Насправді, інклюзія, чи, дослівно, включення, і є системою запобігання дискримінації та, потрібна скрізь та для будь-яких груп. На жаль, популярність даного терміна не означає правильного розуміння і на практиці часті випадки викривлення та ігнорування важливої складової інклюзії, а саме ціннісного підходу до людського різномайття, небайдужого ставлення до навколишніх та поваги.

Поширити наявні кращі практики інклюзії у музеях, показати важливість малих кроків в напрямку впровадження інклюзії, продемонструвати можливості для включення різноманітних груп. В ході дослідження проведено огляд вдалих практик інклюзії у музейних просторах України із роз’ясненням концепції і основних понять, наданням практичних рекомендацій та наведенням прикладів щодо створення інклюзивного середовища в них.

В ході дослідження нами охоплено не всі музеї країни, ми орієнтувалися на експертні оцінки та думку певних представників вразливих груп. Нами використано результати інтернет-опитування і аналіз відкритих джерел, таких як архів проєктів, які підтримані Українським культурним фондом, щодо розвитку інклюзії. В ході дослідження нами відібрано найбільше вдалі і найбільше типові практики. Ми намагались максимально показати різноманітні цільові групи які залучені до інклюзивних ініціатив, та

прагнули географічного різноманіття. Більше того, наш досвід показує, що інклюзивні практики можуть допомогти музеям залучати відвідувачок(-ів) до участі у віртуальних заходах, що є особливо актуальним під час викликаних пандемією COVID-19 додаткових обмежень (Див. дод В).

Усього описано 27 прикладів із 15 музеїв; кожен із них, зазвичай, містить у собі ще й окремі практики та ідеї. Очевидно, що це не всі інклюзивні цікавинки, які зараз упроваджуються в українських музеях, але найтипівіші з них відбито в нашому переліку кращих практик, а окремі – мають унікальний характер.

Варто зауважити, що найбільш поширеним виявився критерій, пов'язаний із доступністю контенту. Очевидно, що робота з контентом є зрозумілою для музеїв та їх партнерів, окрім того, вона має наочний результат. Співпраця, навчання та побудова стратегій часто бувають недооціненими або не описаними під час демонстрації результатів. А фізична доступність усе ще залишається розкішшю для переважної більшості музейних просторів через їх розміщення в історичних будівлях, які складно зробити повністю доступними у зв'язку з обмеженнями на перебудову, знаходження в не пристосованих приміщеннях та відсутність коштів на придбання необхідного обладнання. Однак ми впевнені, що окремі корисні приклади можна буде запозичити для упровадження й у таких закладах.

Помітним є значний внесок Українського культурного фонду у розвиток інклюзії у музеях. Впровадження інклюзивного середовища в музейну практику ініційована або розробляється зараз завдяки підтримці фонду, зокрема за підтримки програми «Інклюзивне мистецтво».

Нами проаналізовано музеї України які зголосилися співпрацювати та надавати необхідну інформацію про кращі практики інклюзії (див. дод. Б):

- державний природознавчий музей Національної академії наук України (Львів);

- Косівський музей народного мистецтва і побуту Гуцульщини (філія Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського);
- мистецький арсенал;
- музеї Волинської ікони у Луцьку;
- музей Івана Георгія Пінзеля, Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького;
- музей історії міста Києва;
- музей «Львів стародавній»;
- Національний музей Голодомору-геноциду;
- Національний історико-архітектурний музей “Київська фортеця”;
- Національний музей ім. А. Шептицького;
- Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків;
- Національний музей Тараса Шевченка;
- Педагогічний музей України;
- Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного;
- Харківський художній музей

Організаційна політика музеїв — це внутрішні та зовнішні політики комунікації і співпраці працівників музеїв з людьми із інвалідністю і іншими вразливими групами та організаціями, які представляють їх інтереси. Участь та представленість уразливих груп в програмах та заходах музеїв, співпраця зі ними та громадськими організаціями. Впровадження цього компонента передбачає зміни та трансформацію організаційної політики установи, розробку планів та стратегії щодо забезпечення інклюзивності із коротко, середньо та довгостроковою метою, яка спрямована на досягнення значних та довготермінових покращень для людей із уразливих груп у музеї.

Харківський художній музей

<https://artmuseum.kh.ua/>

Співпраця з активістами та організаціями людей зі інвалідністю для створення інклюзивних аудіогідів та відеогіду. Зза ініціативи ХОФ “Громадська альтернатива” і Gwara Media створено два аудіогіди для постійних експозицій музею: «Українське та російське мистецтво XVI - поч. XX ст.» та «Західноєвропейське мистецтво XV-XIX століть». Незрячі активісти брали участь у всіх етапах підготовки продукту, та також в його численних тестуваннях. Україномовні екскурсії містять звукові ефекти та тифлокоментарі, які допомагають створити образи для людини із порушенням зору, про те залишаються цікавими для всіх інших. Схожі аудіогіди запроваджено у Харківській області в Національному літературно-меморіальному музеї Г. С. Сковороди та Пархомівському художньому музеї ім. П.Ф.Луньов. Всі матеріали доступні англійською мовою, а окремі – ще французькою і німецькою. Доріжки із аудіогідами, репродукції творів мистецтва і їх текстовий опис доступні на сайті izi.travel та можуть бути прослухані зі смартфона. Аудіогіди мають попит в групах, де є дорослі та діти із порушенням зору, шкільні групи та серед іноземних відвідувачів, сім’ї із дітьми. У музеї з-за ініціативи Харківської міської організації людей із інвалідністю “Креавіта” при відвідування експозиції “Українське та російське мистецтво XVI - поч. XX ст.” можна замовити відеогід, що містить переклад тексту екскурсії жестовою мовою та допомагає нечуючим відвідувачам. Відеогід зберігається на окремому планшеті.

Педагогічний музей України

<http://pmu.in.ua/>

Співпраця із людьми із інвалідністю і іншими групами для створення контенту, визначення потреб і засобів їх забезпечення. З-за участі дітей і підлітків, людей із інвалідністю і інших груп музей почав переводити свої фонди у доступний текстовий формат, а дитячі книги ще й і у аудіоформат. Отже, рідкісні і цікаві друковані зразки загальнопедагогічних джерел і дитячі книги стали доступними для програм озвучення текстів. Зручні та доступні

формати охоплюють максимально широку аудиторію. З-за активної участі і великої зацікавленості людей з важкими порушеннями зору також апробовано та розпочато створення зразків книг шрифтом Брайля. Розробленими матеріалами уже користуються люди із різними порушеннями зору, сім'ї із дітьми, учені та викладачі шкіл.

Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>

Пріоритети «зовнішньої» політики: а) відгук на кожну ініціативу чи запит з боку «виключених» соціальних груп: люди із інвалідністю, бездомні люди і інші соціально вразливі групи, етнічні і інші соціальні меншини; головною мета – оперативно і якісно задовільнити запит; поточні завдання: напрацювати партнерство, навчитися новому; б) підтримка якісної взаємодії із постійними партнерами, спільний пошук кращих форматів, горизонтальна співпраця; в) “активізм”: усебічне просування цінностей інклюзії, підтримка дискурсу, поширення досвіду.

Мистецький арсенал

<https://artarsenal.in.ua/>

Створення на базі музею Мистецький арсенал постійних груп відвідувачів, які беруть активну участь у інклюзивних програмах. В даному музеї розроблена програма Arsenal Seniors для роботи із аудиторією старшого віку. В рамках цієї програми музею вирішила сфокусуватись на роботі із відвідувачами похилого віку, яких вони сприймають як неформальних експертів та заохочують ділитися власним досвідом. Метою даної програми є активне залучення даної аудиторії до участі у освітніх програмах, виставках, та також розробка окремої програми у НЕОсвітньому просторі. Дана увага приділяється не лише мистецькій і освітній діяльності, а й також неформальному спілкуванню. Створення відносно стабільної групи

дозволить її учасницям та учасникам підтримувати і розширювати соціальні зв'язки із людьми свого віку.

3.2 Фізична й інформаційна доступність музеїв і експозицій

Фізична доступність музеїв і експозицій — це визначення бар'єрів і викликів в зв'язку із впровадженням фізичної доступності і створення безбар'єрного архітектурного середовища й інфраструктури, яка містить можливість пересування та користування спеціальними технічними пристроями для людей із інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами та інших маломобільних груп (літніх людей, сімей із малими дітьми, тощо).

Музей історії міста Києва

<http://www.kyivhistorymuseum.org/uk/programy/kultura-bez-obmezhen.html>

В музеї є ліфти, пандуси, місця для відпочинку і інші зручності для відвідувачів зі інвалідністю завдяки реалізації із 2015 р. програми “Культура без обмежень”. Площа даного музею дозволяє також вільно пересуватися людям на колісних кріслах. Працівниками також розроблено кілька спеціалізованих екскурсій: “Доторкнись до історії” - екскурсія для слабозорих та незрячих дітей і дорослих. В програмі музейне заняття “Як жилося у Київській Русі?” і пішохідна екскурсія старим містом “Київ на дотик”; “Археологічна експедиція”; “Історичний конструктор”; квест “Музейні таємниці” і театралізовані екскурсії для дітей та дорослих з порушенням опорно-рухового апарату. Відвідання музею є доступним для дорослих і дітей з порушеннями зору і опорно-рухового апарату, а саме для тих, хто користується колісними кріслами для пересування.

Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>

Комфорт та доступність музею для людей із порушеннями опорно-рухового апарату сьогодні є найбільшим викликом для музею Ханенків. Будівлі музею є пам'ятками історії і архітектури, а саме це виключає втручання у їхню конструкцію і вигляд. В планах музею створення доступної вбиральні і доступного кафе. Ці і інші елементи універсального дизайну простору музею ввійшли до проєкту розвитку інфраструктури а саме прибудови додаткової будівлі в дворі. Інші засоби фізичної доступності музей намагається також забезпечити, а саме: читабельність текстів, видимість експонатів, дитячих візочків, наявність місць для відпочинку в залах, пеленатори. Формати і сценарії програм музею максимально враховують фізичні особливості різноманітній аудиторій: дітей, людей похилого віку, людей із інвалідністю.

Національний музей Тараса Шевченка

<https://museumshevchenko.org.ua/>

В музеї також забезпечено архітектурну доступність для осіб з особливими потребами, працюють ліфти, при вході є пандуси, туалети є доступними для людей із інвалідністю, в першу чергу тих, хто використовує для пересування колісні крісла. Екскурсійні програми, є доступними для змішаних груп, сімей із дітьми, дорослих та дітей з особливими освітніми потребами. Доступними для цих груп дітей є такі екскурсії: “Оглядова екскурсія”, Квест “Карта Шевченкових пригод”, “Привіт, музей Шевченка”, “Оглядова екскурсія” обладнана аудіогідом, що дає можливість краще сприймати екскурсію для людей та дітей із особливими освітніми потребами.

Мистецький арсенал

<https://artarsenal.in.ua/>

Перший поверх Мистецького арсеналу пристосований для пересування людей на кріслах колісних і сімей з дітьми у візочках. Крім того, є безкоштовний прокат крісел колісних ходунків для людей з маломобільних

груп. В вхідній зоні також можна скористатися кімнатою для немовлят, а у жіночих і чоловічих туалетах встановлені пеленальні столики. В НЕОсвітньому просторі відкрита зона для дітей раннього віку і створена інтерактивна інсталяція “П’ять чуттів”. Також звертає на себе увагу також проєкт “Дотик”. Це серія тактильних моделей видатних творів мистецтва авангарду. Такі моделі розміщено на спеціально розроблених стелажах, конструкція цих столиків дає змогу тактильно обстежувати роботи як людям високого зросту, а також дітям і відвідувач(-к)ам на візках і кріслах колісних. Таким чином, простір музею Мистецький арсенал розраховано на відвідування сімей з дітьми, в тому числі з немовлятами; простежуються елементи гендерної рівності, створено умови і допоміжні засоби для маломобільних груп, людей та дітей з особливими потребами та літніх людей.

Інформаційна доступність музеїв та програм це розробка і впровадження інформаційної політики поширення інформації про роботу закладу (музею), пристосувань, наявність інструментів, продуктів, які забезпечують легкий доступ до інформації про роботу, роблять зручною навігацію простором експозицій; інформаційно-просвітницька діяльність про наявні доступні та інклюзивні програми.

Музей Львів Стародавній

<https://lvivancien.org/>

Слабочуючим або нечуючим людям буде зручно отримувати інформацію із музейних стендів. Кожна експозиція супроводжується детальним її описом. Використовуються тачскріни та монітори, на яких отримати більше інформації про даний музей.

Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>

Інформаційна доступність ввійшла ввійшла в першу чергу до порядку музею Ханенків за результатами першого репрезентативного дослідження

аудиторій музею спільно з КМІС). Вперше у історії музею створено вакансію комунікатора. В ході стратегічних сесій визначено пріоритетні напрями і зміст інформаційної роботи, а саме соцмережі, дитячі аудиторії, частково або повністю «виключені» соціальні групи. Також було закладено підвалини системної програмної діяльності. Так, визначено ключові напрями і аудиторії та розпочато розробку та оновлення програм музею.

З 2019 року з-за підтримки УКФ музей створив свій новий вебсайт відповідно до міжнародних стандартів інклюзивного ІТдизайну. Даний сайт забезпечує зручний доступ до контенту користувачкам із інвалідністю (зір, рух, інтелект, слух, сенсорні а також комплексні порушення) українською і англійською мовами. Серед рідзинок сайту можна віднести можливість збільшення шрифту, наявність альтернативних текстів, вербальних описів до всіх візуальних складових для зчитування за допомогою скрін-рідерів, налаштування кольорової схеми і контрастності, коректне структурування контенту, що саме сприяє легкій навігації із скрін-рідером. Такий сайт є комфортним для людей з сенсорними порушеннями. Жодний ефект, звук, анімація, відео, блимання не запускається без команди користувача. Для людей з порушеннями моторики працює опція управління і навігації сайтом винятково з допомогою клавіатури. На сьогоднішній день сайт наповнено базовою інформацією про музей, колекцію, програми, його історію, актуальні події, умови відвідування тощо. Сайт постійно доповнюється новими експонатами в розділі “Колекція”, також є дві віртуальні екскурсії: мистецтво Європи та мистецтво Азії. Разом це може певною мірою замінити досвід безпосереднього знайомства із музеєм. На таких же принципах базується комунікація на музейних майданчиках у Instagram, Facebook, Telegram, Soundcloud, Youtube.

Всі тексти в музеї Ханенків написано доступним шрифтом, що не вимагає від відвідувачів а особливо людей з особливими потребами, додаткових зусиль для читання. Такий шрифт було спеціально закуплено для музею Ханенків одним з партнерів Олександром Трегубом. Досить легким

для сприйняття є дизайн та верстка переважної частини текстів. Музей працює над тим щоб всі музейні тексти були читабельні: анотації та етикетки, квести, навігаційні тексти, афіші, буклети й книги, цінники, оголошення. Удосконалюється якість контенту, подача змісту різної складності цікаво, якраз яскраво і водночас струнко і зрозуміло. Тексти та інші інформаційні елементи експозиції розміщено у зручних місцях для людей різного зросту і з різними можливостями зору. Розмаїття аудиторій враховується у окремих проєктних і програмних продуктах. Так, анотації до тактильної моделі експонату у експозиції мистецтва Європи написано шрифтом Брайля, недавно вийшов друком буклет музею Ханенків «легкою мовою».

Національний музей Голодомору-геноциду

<https://holodomormuseum.org.ua/>

Проєкт «Доступний сайт – доступний музей» є прикладом практики з забезпечення інформаційної доступності музеїв. Адаптацію офіційного сайту відповідно міжнародним стандартам вебдоступності реалізовано за підтримки УКФ. Кожен охочий, у тому числі люди з інвалідністю і літні люди, матиме комфортний доступ до інформації про музей, тему його, також освітні заходи. До роботи над проєктом залучена команда ІТ- тестувальників фз інвалідністю Inclusive IT, що є фахівчиняцями із вебдоступності, яка робить цю практику ще ні прикладом впровадження організаційної політики щодо інклюзії через співпрацю із представниками уразливих груп, задля яких запроваджується новація.

Мистецький арсенал

На всій площі Мистецького арсеналу розташовані тактильні таблички з покажчиками найважливіших структурних елементів будівлі. На сайті у розділі «Доступність» можна знайти перелік всіх послуг, що можуть бути надані відвідувачам. Більша частина відео на сторінці у youtube

супроводжуються титрами, а сама теорія – мовою жестів. Сторінки Книжкового арсеналу, Мистецького арсеналу, НЕОсвітнього простору в соціальній мережі фейсбук ведуться із використанням тексту у описі фотоматеріалів. Для великих фестивалів кожен раз розробляються тактильні мапи із архітектурою простору.

3.3. Доступність контенту експозиції:

Доступність контенту експозиції це є інклюзивна взаємодія людей вразливих груп із експозицією закладу культури та окремими об'єктами. Даний компонент враховує надання людям можливості самостійно ознайомитися з музейними об'єктами також скористатися музейною послугою за вибором, що передбачає подання інформації про культурні об'єкти в доступних форматах і з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, які враховують різні форми вразливості, та в тому числі ментальну інвалідність. Також запропоновано спеціальні проекти, що надають людям з вразливих груп соціокультурних компетенцій.

Музей Львів стародавній

<https://lvivancient.org/>

Експонати колекції музею представлені в різних формах, тому відвідувачі можуть самостійно обрати зручний спосіб для ознайомлення із об'єктами музею: вони підходять як і для відвідувачів різних вікових груп, так і для відвідувачів з особливими потребами різних нозологій (слух, зір, ментальні розлади тощо). В музеї використано найновіші технології, зокрема 11 діорам із відтворенням запахів та звуків притаманних історичним епохам, 12 мультимедійних експозицій, 39 фігур видатних осіб, що пов'язані з історією міста. Кожна із 12 експозицій створена в форматі 3D з застосуванням 5D ефектів, які дозволяють максимально поринути в представлену епоху. Крім того, також є аудіогід 9 мовами, який доступний зі смартфона. Незрячі люди та діти можуть замовити екскурсію у останній

вівторок місяця та пройти всі експозиції разом із фахівцем. Екскурсанти можуть відчутися запахи та звуки епохи, прослухають екскурсію та доторкнутись до історії (війтівських ключів від чотирьох башт середньовічного Львова, реплік, зброї)

Музей історії міста Києва

<http://www.kyivhistorymuseum.org>

На сайті музею міста Києва можна відвідати 3-D екскурсійні тури кількох масштабних проєктів, які реалізовані цим музеєм: «Майдан: від незалежності до свободи», «Бабин Яр – Пам'ять на тлі історії», «Традиційні гаджети» (виставка київської керамічної іграшки від Русі до сучасності) та ін.

Національний музей Тараса Шевченка

<https://museumshevchenko.org.ua/>

В музеї розроблено дитячі програми, що підходять як для змішаних груп відвідувачів, так і дітям з порушенням зору, із розладами аутичного спектру чи синдромом Дауна, і також для дорослих з інвалідністю різних гонозологій. Так, екскурсія, розроблена для сімей з дітьми від семи років, яка може бути доповнена майстер-класом «Смачний» в музейній артмайстерні, де відвідувачкі можуть створити свої малюнки розтопленим шоколадом за сюжетами творів Т. Шевченка, є яскравим прикладом співпраці з партнерами для створення саме атмосфери, сприятливої для спілкування і діалогу у музейному просторі.

Полтавський літературно-меморіальний музей ім. Панаса Мирного

<http://panasmirny.pp.ua/>

В Полтавському музеї ім. Панаса Мирного представлено інсталяцію із доповненою реальністю, завдяки їй можна повернутись у часі приблизно на 150 років назад та «оживити» гостей письменника, яких зображено на картинах, почути їхню розмову завдяки мобільному додаткові в смартфоні.

Варто зазначити, що одаток є універсальним засобом, і саме він може допомогти незрячій людині ознайомитися із експозицією музею. Додаток має популярність серед відвідувачів, завдяки його використанню їх кількість значно зростає.

Державний природознавчий музей Національної академії наук України (Львів)

smnh.org/ua/

В музеї існує постійна експозиція під назвою «Льодовиковий період», з якою відвідувачі, в тому числі й екскурсанти з особливими потребами, можуть ознайомитися самостійно з тактильними макетами прадавніх тварин і природних матеріалів. Крім того, з-за підтримки УКФ на основі цієї виставки створено Школу льодовикового періоду, це музейна освітня програма для дітей із інвалідністю, а саме порушення зору, ментальні порушення, яку внесено у постійну діяльність музею.

Національний музей Голодомору-геноциду

<https://holodomormuseum.org.ua/>

Проект «Дотик на пам'ять» створено таким чином, що незрячі відвідувачі можуть «побачити» архівні фото, які зроблені в 1932-33 роках, прослухати унікальні свідчення очевидців Голодомору та ознайомитися із архівними документами і дослідити територію музею. Експозиція Музею Голодомору доповнена тактильними фото маікріалами, макетами території Музею і Зали пам'яті, вони є адаптована екскурсія та освітнє заняття щодо роботи із фотографіями.

Мистецький арсенал

<https://artarsenal.in.ua/>

В даному музеї під час кожної виставки можливе проведення екскурсій з додатковими тактильними матеріалами, який розроблений спеціально для

кожної виставки. В музеї є також послуга проведення екскурсій мовою жестів або англійською мовою. Щотижня проводяться екскурсії для батьків з маленькими дітьми. В бібліопросторі регулярно відбуваються інклюзивні читання для учнів як ЗЗСО, так і спеціальних закладів освіти. Крім того, в Мистецькому арсеналі діє майстерня «Амічі» для дорослих та дітей із особливими потребами, в тому числі для людей з державних геріатричних пансіонатів.

Косівський музей народного мистецтва й побуту Гуцульщини (філія Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й.Кобринського)

<https://hutsul.museum/museum/structure/kosiv/>

В Косівському музеї мистецтва і побуту Гуцульщини втілюється проєкт «Інтерактивний музей», присвячений місцевій кераміці. У одному з залів музею представлено інтерактивну експозицію з сучасним обладнанням і ігровими модулями, вона знайомитиме відвідувачів із історією косівської мальованої кераміки. Також розроблено екскурсію-квест, взявши участь в якій екскурсанти можуть досліджувати експонати, переглядати відео, зазирати в шухляди та скриньки, торкатися їх руками, виконувати різні ігрові завдання. Розробляють часткову адаптацію виставки кераміки для незрячих гостей, зокрема друкування текстів шрифтом Брайля.

Національний історико-архітектурний музей “Київська фортеця”

<https://www.kyiv-fortress.org.ua/>

Проєкт «Фортеця без бар’єрів», що здійснюється з-за підтримки УКФ, націлений на адаптацію музейного простору і екскурсій для осмислення культурної спадщини з допомогою інклюзивних інструментів. В рамках проєкту встановлено інформаційно-демонстраційний стенд з покриттям для тактильного сприйняття контурів фортечних споруд, які розташовані навколо Госпітального укріплення, що допомагає орієнтуватися серед споруд.

Експозицію обладнано стендами, які надруковані шрифтом Брайля і QR кодами із мітками для тактильного сприйняття, які дають можливість отримати доступ до аудіоінформації про музейний предмет. Розроблено 3D моделі і надруковано на 3D принтері територію Госпітального укріплення і музейні предмети. Це дає можливість відвідувачам із інвалідністю отримати уявлення про масштабні предмети і експонати, розміщені в вітринах, тактильний доступ до яких не можливо надати. Також адаптовані екскурсії і видані путівники по даному музею. Для підвищення інклюзивності і взаємозбагачення розроблено екскурсію для змішаних груп, і вестиме незрячий екскурсовод.

Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>

Музей налаштований на роботу з відвідувачами різними за віком і потребами. Ознайомитися із музеєм можна як віртуально, з допомогою 3D туру, так і безпосередньо в музеї. З 2013 року почали діяти перша програма для людей з труднощами у навчанні і розумінні – «Трамплін» і «Музей гуртує». До цих програм додалася програма інклюзивних родинних майстерень «Музейхане» для родин з дітьми, що мають особливості когнітивного або сенсорного розвитку.

Для людей з порушеннями зору розроблені спеціальні аудіодискрипції, що описують художні твори і навколишній простір, тактильні моделі і спеціальні тематичні зібрання тактильних матеріалів. Для родин з дітьми дошкільного віку та дітей з особливими потребами музей проводить сімейні інтерактивні екскурсії і ігрові заняття. Для підтримки молодих осіб з ментальною інвалідністю у музеї розроблена програма арттерапії, під час цих програм молоді люди отримують позитивний досвід спілкування і творчості.

Для самостійних відвідувачів музею працює послуга аудіогіду. Сьогодні музей Ханенків пропонує три різні аудіогіди експозицією мистецтва Європи і Візантії: для дітей 6+ (серед акторів запису є дитина 9

років); для молоді; для дорослих аматорів мистецтва. Аудіогід експозицією мистецтва Азії є у чотирьох мовних версіях: українська, німецька, англійська, російська. В цій експозиції є послуга короткої групової аудіоекскурсії українською і англійською мовами.

Музей Волинської ікони в Луцьку, Національний музей ім. А. Шептицького і Музей Івана Георгія Пінзеля, Львівська національна галерея мистецтв ім. Бориса Возницького

<http://volyn-kray-mus.at.ua>

<https://nml.com.ua>

<http://lvivgallery.org.ua>

Громадська організація «XVII» за сприяння УКФ здійснює кілька мистецьких інклюзивних проєктів в музеях Луцька і Львова: «YOV Kondzelevych», «Торкнись ікони» та «Пінзель. Тактильна експозиція».

Метою проєкту «YOV Kondzelevych» є створення в музеї Волинської ікони в Луцьку та Національному музеї ім. А. Шептицького в Львові умови для участі людей із інвалідністю у житті цих культурних осередків і популяризувати творчий доробок одного із найяскравіших іконописців періоду українського бароко Йова Кондзелевича. З-за допомогою інноваційних засобів фотограмметрії, 3D друку, 3D сканування та спеціалізованого програмного забезпечення планується створити тактильну експозицію точних зменшених тривимірних і рельєфних моделей Богородчанського іконостаса (1698-1705 р.р.) та рельєфну модель плаского зображення ікони «Христос Вседержитель» (1696 р.р.)- найвидатніших творів авторства Йова Кондзелевича.

Проєкт «Торкнись ікони» реалізовано в 2019-2020 р.р. разом з Національним музеєм ім. Андрея Шептицького, громадською організацією «Мистецька рада» «Діалог» та громадською ініціативою «My Future Heritage». Три унікальні ікони, що є важливими віхами в становленні українського іконописання за допомогою 3D сканування, 3D друку та

фотограмметрії було відтворено в рельєфі. Тепер вони складають частину експозиції музею, де кожен може торкнутися їх та відчути на дотик. Поруч розміщені короткі описи ікон які надруковані шрифтом Брайля.

Проект «Пінзель. Тактильна експозиція» є також продовженням проекту Pinsel.AR – переосмислення і популяризація спадщини Пінзеля з допомогою інструментів доповненої реальності. Проект втілюється у музеї Івана Георгія Пінзеля Львівської національної галереї мистецтв ім. Бориса Возницького. В його межах відкрито експозицію із тактильних копій восьми скульптур Пінзеля, які створені в 50-pp XVIII століття. Скульптури виготовлені шляхом фотополімерного 3D друку, вони доповнені супровідними матеріалами і анотаціями шрифтом Брайля, також спеціалізованими екскурсіями.

Розділ 4. СТАЛІСТЬ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ТА В МУЗЕЙНИХ ПРОСТОРАХ УКРАЇНИ

Сталість інклюзивних процесів в музейних просторах передбачає безперервність і спадкоємність діяльності із упровадження інклюзії у музейних просторах, у інформаційній, просвітницькій і освітній діяльності, ведення системної роботи із вивчення потреб потенційних відвідувачів музеїв на основі зворотного зв'язку. Цей компонент містить оцінку економічної сталості та наявності постійних джерел фінансування.

Національний музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків

<https://khanenkomuseum.kiev.ua/>

Цінності розмаїття, рівності і інклюзії відбито у місії і новій айдентиці музею Ханенків. Даний музей активно поширює у професійному середовищі і для широкого загалу цінності, досвід та ідеї інклюзії. Кадрова політика музею заохочує професіоналізацію освітян музею у напрямках доступності і інклюзії. Партнери у інклюзивних програмах й проєктах, а саме організації, що активно представляють інтереси соціально вразливих груп є досить пріоритетними партнерами музею Ханенків.

Музей історії міста Києва

<http://www.kyivhistorymuseum.org/uk/programy/pur-vital-dlya-litnih-lyudey-ta-zaradi-nih.html>

Створення на території даного музею простору, що використовується для постійної культурно-соціальної взаємодії з соціально вразливими групами. В музеї із 2015 року працює програма PUR VITAL, що спрямована на роботу із літніми людьми та дітьми з особливими потребами й соціально вразливими групами, на їхню культурну підтримку, організацію дозвілля і допомогу з соціалізацією. Для цього працівники музею організують концерти, театралізовані вистави, літературні читання, кінопокази, творчі

вечори, курси іноземних мов, майстер-класи, тощо. Створивши простір соціальної взаємодії для учасників програми, працівники музею прагнуть надати можливість «спілкуватися та навчатися нового, а головне – побороти самотність».

В ході дослідження визначено, що для впровадження інклюзії в музейних просторах необхідне інформування про концепцію інклюзії і робота для роз'яснення ефектів і впровадження як можливість підвищення, посилення компетенції музейних працівників, покращення якості музейних послуг, також відкриття нових напрямки взаємодії із громадськістю для реалізації різноманітних музейних проєктів.

Спілкування із музейними спеціалістами та отримання зворотного зв'язку щодо впровадження практик інклюзії продемонструвало, що часто рішення дотримуватись принципів універсального дизайну, людиноцентричного підходу, інклюзії в роботі культурного закладу пов'язане з зміною цінностей та мотиваційних установок працівників, передбачає формування спеціалізованих структур, навчання спеціалістів, які відповідають за інклюзивні процеси, і, наприклад, прийняття на роботу людей із інвалідністю. Досвід впровадження практик показує, що дана трансформація сприяє популяризації музеїв, веде до підвищення обізнаності громадськості щодо діяльності музеїв та змінює ставлення до культури не як до чогось неможливого та недосяжного, а як до простору інтеграції і єднання суспільства.

Інклюзія є не лише можливістю людини долучитися до огляду колекцій або відвідати спеціалізовану екскурсію, інклюзія вимірюється взаємозбагаченням представниками різних груп і верств населення, важливою є організація екскурсій або заходів для змішаних груп, різновікових, людей з особливими потребами тощо. Важливо, щоб сучасний музей пропонував відвідувачам можливість спілкування не лише із мистецтвом, але й одне із одним, був унікальним майданчиком, де можна було б отримати досвід спілкування в просторі поваги до всього людського.

Описані вище приклади кращих практик демонструють, що все ж музеї навчилися працювати із контентом та мають певний досвід адаптації до потреб різних цільових груп. Безумовно, такий досвід слід розвивати і поширювати його на нові об'єкти, також створювати майданчики для загального спілкування. Якщо 3D тури, інтерактивні експонати, тактильні моделі, тифлокоментарі, аудіогіди, публікації шрифтом Брайля і збільшеним шрифтом, живий переклад мовою жестів поступово стають реальністю, то такі моменти, як легка мова, титрування аудіотекстів та мови, піктограми, стенотайпування чи палантайпування, все ще залишається рідкістю, і це означає, що певні групи людей залишаються, на жаль, поза музейними просторами.

Для кращого запровадження інклюзивного музейного простору необхідні певні стратегії, спрямовані на сталість інклюзивних процесів і комплексні дії, які будуть містити оцінку потреб вразливих груп і власних можливостей, стратегічні партнерства і співпрацю, спільну розробку планів і програм, проєктів, організацію зворотнього зв'язку, комунікаційну стратегію та репрезентацію своїх послуг, також елементи адвокації і фандрайзингу.

Очевидно, що за для кращого запровадження інклюзивних практик необхідно добре знати їх споживачів, консультиватися із ними, запрошувати до співпраці певні профільні організації, які представляють вразливі групи і їхні інтереси. Необхідно домовитися про аудит доступності із місцевою організацією людей із інвалідністю, провести анкетування та опитування сімей з малими дітьми, запросити на обговорення очікувань і побажань літніх людей, поцікавитися змінами у шкільній програмі, запропонувати співпрацю культурним центрам та дипломатичним представництвам різних країн чи мовним курсам. Перспективним також є залучення бізнесу до співпраці. Така робота швидше потребуватиме виділення певних штатних одиниць та перерозподілу обов'язків й прописування нових завдань чи планів. Про те вона обов'язково виправдає себе в найближчий час.

Окремої уваги також заслуговує інформування громади про наявні послуги і інклюзивні ініціативи. Власні сайти, сторінки у соціальних мережах чи мобільні додатки є тими інструментами, які мають розповідати про роботу музею і широкому загалу, окремим групам, та відповідати основним принципам доступності, зрозумілості і логічного розташування вебконтенту і вебсервісу (WCAG). Інформація повинна вчасно оновлюватись та повною і внеможливлувати «неприємні» сюрпризи для відвідувачів. До потрібної інформації також можна віднести перелік доступних форматів ознайомлення із експозицією і наявних обмежень, умови для дорослих із немовлятами, можливість замовити гіда з знанням певної мови або супровід, орієнтовний час, наявність зон відпочинку, необхідний для екскурсії для різних осіб тощо. Про те слід пам'ятати, що певна частина суспільства схильна отримувати інформацію із традиційних джерел, а саме з телебачення, інформаційних стендів, газет, буклетів у туристичних центрах і інших аналогічних закладах.

Безпосередньо у самому музеї навігація і інформація повинні бути наочними і зрозумілими. Корисними засобами стануть також сповіщення із дублюючими світловими пристроями, контрастне маркування, інформаційно-сенсорні термінали та тактильно-звукові інформатори, екрани з інформацією, системи виклику персоналу, звуко-світлові маячки, рельєфні покажчики і маршрути, піктограми, таблички шрифтом Брайля, комунікативні дошки і таблиці, FM-системи, індукційні петлі, приміщення чи пристрої для сенсорного відпочинку, ігрові кімнати чи куточки. Для запровадження значної кількості інклюзивних ініціатив важливою обов'язковою умовою є також наявність якісного інтернет зв'язку. Всі зазначені елементи залишаються новацією для більшості українських музейних закладів, окрім вузько спеціалізованих, тому варто регулярно обмінюватись власним досвідом застосування у музейних просторах України.

Складовою зазначених процесів, вочевидь, має бути система навчання персоналу і підвищення його кваліфікації в аспекті інклюзії. Також не секрет, що сама по собі інформаційна доступність є лише однією із необхідних умов

запровадження інклюзії, про те не достатньою. Важливі не лише технології, а і знання й вміння практично застосовувати, також бажання це робити. Інклюзія, права людини, права окремих груп, доступність, засновані на правах людини підхід і роботі, етикет спілкування і коректна термінологія є первинним переліком сфер та цінностей, що мають опанувати всі музейні працівники в рамках стратегії запровадження інклюзії. Більш професійні речі є вже спеціалізованими та стосуються навичок комунікації із різними групами: доступні тексти, різна мова, асистивні технології комунікації. Для організації регулярного і фахового навчання необхідно використовувати стратегічні партнерства із профільними громадськими організаціями.

Для підтримки запропонованих процесів і запровадження сталості необхідні ресурси, що можуть бути залучені за допомогою зовнішніх партнерів, співпраці із соціально відповідальним бізнесом, знайдені через нові для музеїв форми роботи, а саме участь в грантових програмах підтримки проєктів і організації краудфандингових кампаній. Основним гравцем на полі запровадження інклюзії у культурі є Український культурний фонд, про те його діяльністю можливості не обмежуються. «House of Europe, фонди Посольства США, Британська Рада, програми транскордонної співпраці, Європейський культурний фонд та багато інших фондів і благодійних організацій зацікавлені в підтримці культури та інклюзії в музейних просторах України».

Такий комплексний підхід до запровадження інклюзії обов'язково сприятиме доброму іміджу інституції, також привабить нових відвідувачів, розкриє потенціальних партнерів і принесе ресурси та можливості. Навколишня громада зробить значний крок від інклюзивного музею до інклюзивного суспільства, де кожен відчуває себе вільним та захищеним.

ВИСНОВКИ

Аналіз і узагальнення теоретико-методологічних засад та результатів дослідження зазначеної проблеми дають підстави для наступних **висновків**:

1. Розкрито теоретико-методологічні аспекти інклюзивної освіти. Визначено, що інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини із особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти. Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб у шкільному освітньому середовищі та поза його межами.

Інклюзія розглядається як процес визнання та реагування на різноманітність потреб усіх тих, хто навчається. Вона припускає їх активну участь у процесі отримання знань, у культурному та суспільному житті. Інклюзія приводить до зменшення сегрегації у системі освіти. Вона вимагає змін та модифікацій змісту, підходів, структури й стратегії освіти із урахуванням потреб усіх дітей, керуючись переконаністю, що системи загальної освіти зобов'язані навчати всіх дітей.

2. Охарактеризовано особливості організації та проведення екскурсій для учнів з обмеженими можливостями. Проведення екскурсій для осіб в т.ч. і дітей з особливими потребами, на жаль, є вкрай рідкісним і поодиноким явищем в нашій державі. Це пояснюється такими чинниками як: високий ступінь відповідальності та рівня підготовки і проведення такої специфічної екскурсійної послуги як «інклюзивна екскурсія»; відсутність комерційної зацікавленості підприємств туристсько-екскурсійного обслуговування щодо даної категорії споживачів, через їх низьку платоспроможність; небагатий досвід серед екскурсоводів які проводять екскурсії для даного контингенту споживачів; непристосованість середовища екскурсійних об'єктів і місцевостей для відвідування особами із обмеженими можливостями. В державі поступово відбуваються певні зрушення та центральні частини великих міст вже мають необхідні елементи інфраструктури.

Проаналізувавши закордонний досвід з даної проблематики, визначено що більшість європейських держав мають високий ступінь прилаштування середовища для розвиток інклюзивного туризму та його окремих видів і екскурсійної діяльності.

При налаштуванні середовища і подальшій організації екскурсійного обслуговування необхідно враховувати, що кожна група екскурсантів такого контингенту осіб має певні відмінні риси, адже при порушенні функцій одного чи декількох органів сприйняття навколишнього світу вони отримують компенсаторний розвиток відчуття які пов'язані із неушкодженими органами.

Екскурсовод повинен розуміти, що робота із людьми та дітьми з особливими потребами вимагає володіння певними екскурсійними методами, адаптованими до конкретної аудиторії. Зрозуміло, є певні загальні вимоги до екскурсійного обслуговування інвалідів, про те значно більше факторів зобов'язує саме диференційовано підходити до планування та проведення екскурсійних заходів.

3.Розкрито методи та техніку проведення екскурсій для кожної спеціалізованої групи осіб із особливими потребами. В ході дослідження визначено, що врахуванням характеру різних обмежень життєдіяльності екскурсантів з особливими потребами, для обслуговування кожної групи таких осіб необхідно використовувати спеціалізовані методи та техніку проведення екскурсій.

Визначено методи та техніку проведення екскурсій для кожної спеціалізованої групи осіб із особливими потребами, а саме:

- екскурсанти з порушеннями опорно-рухового апарату;
- екскурсанти з порушеннями мови;
- екскурсанти із гіперкінезами (спастикою);
- екскурсанти з порушенням слуху;
- екскурсанти з порушенням зору;
- екскурсанти з поєднаною патологією (на прикладі сліпоглухих).

Особи та діти з обмеженими можливостями мають однакове право на відпочинок та такий самий інтерес до екскурсійних послуг, як інші, лише в силу свого фізичного стану потребують більш ретельного підходу до організації та безпосереднього проведення екскурсій. Спроба виокремлення й узагальнення вимог щодо організації і проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями безумовно потребує подальшого дослідження та опрацювання.

4. Висвітлено практичні аспекти організації та проведення екскурсій в закладі загальної середньої освіти для дітей з особливими потребами. В ході дослідження розроблено та запропоновано програму корекційно-розвиткової роботи «географія» 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими потребами. Метою даної програми є уточнення, поглиблення і поширення знань для учнів із особливими освітніми потребами середнього і старшого шкільного віку про світ, що нас оточує у напрямку природничої галузі (навчальний предмет – географія), активізація пізнавальних можливостей дітей з особливими освітніми потребами.

Програма корекційних занять спрямована на поширення та поглиблення знань про світ, що нас оточує у позаурочний час та відповідає основним розділам та темам програми з географії для учнів 6-9 класів закладу загальної середньої освіти.

Інноваційність корекційної програми із географії у позаурочний час полягає в об'єднанні змісту у один модуль, що дає можливість чітко окреслити теми занять та кількість годин, відведених на них. Саме це сприяє послідовній організації викладу педагогом матеріалу та кращій реалізації засвоєних знань учнями із особливими освітніми потребами у практичному аспекті. Модульна організація передбачає виділення опорних знань та вмінь, також системне повторення головних теоретичних знань, практичних умінь й навичок. Актуалізація опорних знань, принцип наступності та послідовності

сприяють кращому засвоєнню набутих знань із географії в дітей із особливими освітніми потребами.

5. Охарактеризовано інклюзивність сучасних музейних просторів як можливість розвитку екскурсійної діяльності для осіб з особливими потребами. Розкрито уявлення про феномени безбар'єрності, доступності та інклюзивності сучасних музейних просторів в нашій державі із врахуванням норм вітчизняного і зарубіжного законодавства, сім'ям з дітьми, міжнародні практики роботи установ культури із людьми із інвалідністю, людьми похилого віку, підлітками, іноземцями і іншими вразливими групами.

Нами використано результати інтернет-опитування і аналіз відкритих джерел, таких як архів проєктів. На нашу думку, надання таких конкретних прикладів інклюзії і демонстрація широти їх спектру безпосередньо в українських музеях допоможе, безпосередньо, поглибити розуміння інклюзії в цілому і розширити уявлення про прояви інклюзії і способи її запровадження. В ході дослідження очікувалось, що саме застосування таких практик сприятиме доступу людей з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами і інших уразливих груп до екскурсійної діяльності та їх активному долученню в реалізацію місцевої культурної політики.

Таким чином, не завжди музеї мають необхідні ресурси для реалізації комплексних програм впровадження інклюзії. Між тим окремі проєкти із розробки сучасних інклюзивних експозицій, проведення освітніх заходів, екскурсій, занять, зустрічей, організації спеціальних просторів спілкування, створення мобільних додатків, сайтів та інших медіапристроїв теж сприяють упровадженню елементів інклюзії у музейних просторах. Це дозволяє долати бар'єри для доступу людей із інвалідністю і інших уразливих груп до культури, відкривати нові можливості спілкування і взаємодії у громаді, розвивати культурні інституції як простори діалогу та просвітництва.

СПИСОК ВКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Верьовкіна Ж. Л., Любарець В. В. Журнал спостережень та планування роботи асистента вчителя закладів освіти з інклюзивною формою навчання. Київ : Міленіум, 2020. 90 с.
3. Гончаренко, С. У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень. Вісник АПН України, 3, 1993. С. 11-23.
4. Дульнева Г. М. Книга для учителя вспомогательной школы. — М : Учпедгиз, 1959. — 448 с.
5. Завісена Н. Тлумачення індивідуалізованого навчання у психолого-педагогічній літературі. Рідна школа. 1999. №9. С. 55–57.
6. Любарець Р., Васильєва Г., Верьовкіна Ж. Нормативно-правові аспекти в інклюзивній освіті. Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи : колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. В. В. Любарець, В. В. Бахмат. Київ : Міленіум, 2020. С. 216-227.
7. Компанець Н. Новий зміст трудового навчання молодших школярів із затримкою психічного розвитку // Дефектологія. – 2006. — № 1. — С. 5–9.
8. Любарець В., Васильєва Г. Готовність освітян до професійної діяльності в інклюзивно-освітньому середовищі. Ціннісно-орієнтовний сталий розвиток освіти: уроки ЄС для України : матеріали науково-практичної конференції, 18-20 травня 2021 р. Суми, 2021. С. 214-217.
9. Мартинчук О.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2019. 614 с.
10. Миронова С. Бахмат Н. Особливості монологічного мовлення молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А.

Сбруєва, М. А. Бойченко, О. А. Біда та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 5–6 (99–100). С. 3–11.

11. Рейда К. Виховання готовності учнів допоміжної школи до самостійної праці засобами виробничого навчання // Дефектологія. — 2003. — № 1. — С. 45–49.

12. Россихина И. Г. Социальная инклюзия студентов как функция учреждения среднего профессионального образования : дисс... канд. соц. наук. / 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы / Ирина Геннадиевна Россихина. – Ростов-на-Дону, 2010 – 174 с.

13. Сорокіна, О. А. (2012). Що таке інклюзивна освіта: методична розробка URL: <http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/2012/07/01/chto-takoeinklyuzivnoe-obrazovanie>. (Sorokina, O. A. (2012). Shcho take inkluzivna osvita: metodychna rozrobka URL: <http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/2012/07/01/chto-takoeinklyuzivnoe-obrazovanie> (дата звернення: 24.04.2018).

14. Сергієнко Д. Л. Організація та проведення екскурсій в природу і сільське господарство в допоміжній школі. — К., 1955. — 25 с.

15. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагогічних працівників у створенні ефективної інклюзивної школи. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2011. №1. С. 19.

16. Andreeva, E.V. (2008). Besprepyatstvennyy turizm; Invaturizm: chto eto takoe? [Unobstructed tourism; Invaturizm: tourism: what is it?]. Sotsial'nyy informatsionnoGanaliticheskiy zhurnal «Strana i my vmeste», 3, 56G 60. (in Russian)

17. Agentstvo «MediaPort». (2019, noyabrya 29). V Khar'kove proynet festival' «dostupnogo turizma» [Kharkov will host the festival of «affordable tourism»]. Available at: <https://www.mediaport.ua/vGharkoveGproydyotGfestivalGdostupnogoGturizma> (in Russian)

18. Alicia Broderick , Heeral Mehta-Parekh, D. Kim Reid. Differentiating Instruction for Disabled Students in Inclusive Classrooms. Theory Into Practice,

44:3, P. 194-202. URL: http://dx.doi.org/10.1207/s15430421tip4403_3 (дата обращения: 14.05.2017).

19. Anishchenko, A. P., Yariko, M. O. (2016, hruden 28). Rozvytok infrastruktury inkluzyvnoho turyzmu yak rezultat transformatsii mentalitetu suspilstva (XXGXXI st.) [Development of inclusive tourism infrastructure as a result of transformations of the mentality of society (XXGXXI centuries)]. Available at: <http://socsvit.org/node/61>. (in Ukrainian)

20. Bavel'skiy, A.D., Zorin, I.V., Seselkin, A.I. (2012). Dostupnaya sreda kak faktor razvitiya i bezopasnosti bezbar'ernogo turizma [Accessible environment as a factor in the development and security of barrier-free tourism]. Turizm: pravo i ekonomika, 1, 2–5. (in Russian)

21. Bond R. Peer Supports and Inclusive Education : An Underutilized Resource / R. Bond, E. Castagnera // Theory Into Practice. – 2006. – Vol. 45. – No 3. – P. 58– 78.

22. Corbet, J. Inclusive education and school culture [ИНКЛЮЗИВНОЕ образование и школьная культура] [Электронный ресурс]: Jenny Corbet // International Journal of Inclusive Education. 1999. Vol. 3, No. 1. P. 53-61. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/136031199285183> (дата обращения: 14.09.2017).

23. Coles C. The Inclusion Quality Mark / C.Coles, R.Hancock – Croydon : Creative Education. – 2003. – P. 57–68.

24. Corbett J. Supporting Inclusive Education : a connective pedagogy / J.Corbett. – London : Routledge Falmer, 2001. – 221 p.

25. Depo.ua. (2019, lystopad 29). «Bachyty sertssem»: yak u Poltavi rozvyvaiut inkluzyvne mystetstvo [«Seeing by heart»: how inclusive art develops in Poltava]. Available at: <https://poltava.depo.ua/ukr/poltava/bachitiGsertssemGyakGuGpoltaviGrozvivayutGinkluzivneGmistetstvoG201908091009402>. (in Ukrainian)

26. DfES (Department for Education and Skills) (1999)/ Removing Barriers to Achievement. The Governments strategy for SEN. Executive summary. – London : DfES.[Електроннийресурс]. – Режимдоступу : <http://www.nc.uk.net>.

27. DfES (Department for Education and Skills) (2005) Higher Standards,Better Schools For All : more choice for parents and pupils. WhitePaper.London : DfES. [Електроннийресурс]. – Режим доступу : <http://www.nc.uk.net>.

28. Kharkivskyi Khudozhnii Muzei. (2019, lystopad 29). Vidteper u muzei pratsiuie shche odyn bezkoshtovnyi inkluzyvnyi audio hid [Another free inclusive audio guide now works at the museum]. Available at: <http://artmuseum.kh.ua/news/vidteperGuGmuzeyiGpratsyuyeGshcheGodinGbezko shtovnijGinklyuzivnijG audiogidG.html>. (in Ukrainian)

29. Inclusion of a child with special needs: learning through the Reggio Emilia approach [Electronic resource]: Theory Into Practice, 46: 1, 23-31. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/00405840709336545> (access date: 12.12.2017).

30. Nova Doba. (2019, lystopad 29). Aktualni problemy vprovadzhennia inkluzyvnoho rehabilitatsiinoG sotsialnoho turyzmu v Ukraini [Actual problems of implementation of inclusive rehabilitation and social tourism in Ukraine]. Available at: <http://novadoba.com.ua/33268GproGinklyuzyvnyyGturyzmGgovorylyGvGudpu.html>. (in Ukrainian)

31. Hodkinson A. Conceptions and misconceptions of inclusive education : a critical examination of final year teacher trainees knowledgeand understanding of inclusion / A. Hodkinson // Research in Education. – 2005. – No 73. – P. 15–29.

32. Verovckina Ja., Liubarets V. Journal of planning the work of an assistant teacher of educational institutions with an inclusive form of education. Київ : Міленіум, 2020. 90 p. Kyiv.

33. Voloshynskyi, O., Horbatso I., Matseliukh, A., Svarnyk, M. (2009). Teoriia i praktyka orhanizatsii aktyvnoho vidpochynku ta turyzmu dlia

nepovnospravnykh osib [The theory and practice of organizing outdoor recreation and tourism for disabled persons]. Lviv: LihaGPres. (in Ukrainian)

34. Herasymova, E. M., Donii, N. Ye., Topol, O. V. (2015). Sotsialna robota zi spetsialnymy hrupamy kliientiv:navchalnyi posibnyk [Social work with special groups of clients: a tutorial]. Chernihiv: NTU. (in Ukrainian)

35. Glushchenko, O. I. (2012). Dostupnyy turizm [Affordable Tourism]. Sbornik nauchnykh statey Vserossiyskogo simpoziuma «Problemy dostupnogo turizma»,1, 21G24. (in Ukrainian)

36. Deklaratsiia pro prava invalidiv. no 995_117 (vid 09.12.1975) [Declaration on the Rights of Persons with Disabilities]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117. (in Ukrainian)

37. PinchukArtCentre. (2019, lystopad 29). Inkliuzyvni prohramy PinchukArtCentre [PinchukArtCentre Inclusive Programs]. Available at:https://pinchukartcentre.org/ua/education/inclusive_programmes (in Ukrainian)

38. Dnipropetrovska medychna akademiia. (2019, lystopad 29). Inkliuzyvnyi turizm – novyi vyd reabilitatsii liudei z invalidnistiu sait [Inclusive tourism is a new type of disability rehabilitation site]. Available at:<http://www.dsma.dp.ua/ua/novini/178GinklyuzivnijGturizmGnovijGvidGreabilitatsijiGlyudejGzGinvalidnistyu> (in Ukrainian)

39. Vse o turizme – turisticheskaya biblioteka. (2019, noyabrya 29). Inklyuzivnyi reabilitatsiynoGsotsial'niy turizm – rozvitok novogo vidu reabilitatsii osib z invalidnistyu v Ukraini [Inclusive rehabilitation and social tourism G development of a new type of rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/inclusiveGtourism.htm. (in Russian)

40. Ionitskaya, K.A. (2011). Sotsial'noGekonomicheskie aspekty razvitiya dostupnogo turizma [SocioG economic aspects of the development of affordable tourism]. Vestnik RMAT, 3 (3), 53G57. (in Russian)

41. Mezhova, L.A., Letin, A.L., Lugovskaya, L.A. (2015). Teoriya i praktika organizatsii inklyuzivnogo turizma v Rossii i zarubezhom [Theory and practice of

organizing inclusive tourism in Russia and abroad]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*, 1G1. Available at: <http://www.scienceGeducation.ru/ru/article/view?id=17354>. (in Russian)

42. Ministerstvo truda i sotsial'nogo razvitiya Rostovskoy oblasti (2009). *Organizatsiya i provedenie sotsial'nykh turov. Rekomendatsii po turizmu dlya pozhilykh lyudey i invalidov. Metodicheskoe posobie* [Organization and conduct of social tours. Travel advice for the elderly and disabled. Toolkit]. RostovGnaGDonu: Rossiya. (in Russian)

43. Organizatsiya Ob"edinennykh Natsiy (1993, December 20). *Standartnye pravila obespecheniya ravnykh vozmozhnostey dlya invalidov (rezolyutsiya 48/96 General'noy Assamblei ot 20 dekabrya 1993 goda)* [Standard Rules for Equal Opportunities for Persons with Disabilities (General Assembly resolution 48/96 of 20 December 1993)]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtm (in Russian)

44. Den'. (2019, noyabrya 29). «Uvidet'» rukami: kak i zachem v Natsional'nom muzee vo L'vove otsifrovyyayut Bogorodchanskiy ikonostas Iova Kondzelevicha [«See» with your hands: how and why at the National Museum in Lviv the Bogorodchansky iconostasis of Job Kondzelevich is digitized]. Available at: <http://day.kyiv.ua/ru/article/kultura/uvidetGrukami> (in Russian)

45. UNWTO. (2019, November 29). *Recommendations on Accessible Tourism for All*. Available at: <http://ethics.unwto.org/publication/unwtoGrecommendationsGaccessible/>

46. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16600.pdf>

ДОДАТКИ

**Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення
і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 6 класі
(I семестр)**

№	Змістовий модуль №1 «Орієнтування на місцевості»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Орієнтування на місцевості за сонцем та місцевими ознаками	1	Визначення сторін горизонту за місцевими ознаками. Робота з додатковою літературою.	Вміють орієнтуватися на відкритій місцевості за сонцем, місцевими ознаками. Знають сторони горизонту.
2	Компас	1	Демонстрація компаса. Перегляд документального фільму.	Знають будову компаса. Вміють визначати сторони горизонту за компасом. Вивчення нової термінології.
3	Масштаб. План класу	1	Виготовлення плану класу (рисунок, аплікація).	Вміють читати і розуміють масштаб, визначають відстань за заданим масштабом. Засвоєння нової термінології.
4	Карта. Масштаб карти	1	Вимірювання відстані на карті. Знаходження міста, водойми на карті. Знайомство з атласом. Складання кросворду з ключовими словами.	Читають масштаб карти. Знають призначення фізичної карти і об'єктів, розташованих на ній.
5	Умовні кольори карти	1	Визначення форми поверхні землі (екскурсія). Складання тематичного кросворду.	Знають умовні кольори і знаки карти. Користуються шкалою глибин і висот.

	Всього годин	5		
№	Змістовий модуль №2 «Рельєф та корисні копалини рідного краю»	Годин и	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Різноманітність рельєфу України	1	Конкурс малюнків.	Знають відомості про рельєф. Уміють «читати» фізичну карту. Вивчення нової термінології.
2	Форми рельєфу своєї місцевості.	1	Екскурсія для визначення основних форм поверхні своєї місцевості.	Визначають основні форми поверхні місцевості. Вміють орієнтуватися у просторі.
3	Ґрунти	1	Вікторина «Цікаво знати». Збирання 2-3 зразків ґрунту.	Знають, з чого утворений ґрунт. Знають про значення ґрунтів для сільського господарства.
4	Корисні копалини, їх значення	1	Екскурсія до природничого музею. Гра «Впізнай корисні копалини» (за умовними позначеннями).	Розуміють значення корисних копалин, їх використання у народному господарстві. Знаходять основні родовища корисних копалин на фізичній карті України.
5	Охорона природних багатств	1	Складання плану заходів по охороні природи. Розповідь	Знають про Червону книгу України. Дбайливо ставляться

	України		про правила поведінки на природі.	до природи.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №3 «Погода»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Погода	1	Складання таблиці умовних позначень (стан неба, температура, опади).	Розуміють чинники, які визначають погоду, значення прогнозування погоди. Використовують нову лексику.
2	Сезонні зміни погоди	1	Обговорення казки «12 місяців». Перегляд відеофільму.	Знають основні ознаки пори року, причини зміни пір року.
3	Складові погоди (температура повітря, вітер, опади)	1	Дослід по вимірюванню температури повітря у приміщенні, на вулиці. Читання і обговорення статей періодики.	Знають фактори, що впливають на стан погоди. Знають будову термометра, вміють користуватися ним. Розуміють вивчені терміни.
4	Спостереження за погодою	1	Екскурсія до парку. Збирання гербарію.	Знають закономірності формування погоди. Знають про вплив погоди на господарську діяльність людини.

5	Прогнозування погоди	1	Складання тематичного кросворду. Читання і опрацювання додаткової літератури.	Знають про метеорологічні станції. Вміють передбачати погоду за кількома народними прикметами. Засвоюють вивчену термінологію.
	Всього годин	5		
	Загальна кількість годин з дисципліни	15		

**Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 6 класі
(II семестр)**

№	Змістовий модуль №4 «Водойми».	Годин и	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Гідросфера. Значення води на Землі	1	Дослід «Фізичні властивості води» (форма, колір, смак води). Повідомлення з використанням додаткової літератури.	Знають про фізичні властивості, агрегатні стани води. Мають уяву про розподіл води і суші на Землі. Розуміють нову лексику.
2	Річки	1	Екскурсія на Дніпро або перегляд відеофільму.	Знають будову і значення річок. Вміють показувати річки на карті.
3	Озера, ставки, водосховища, джерела, підземні води	1	Перегляд документального відеофільму. Екскурсія до музею води.	Знають відомості про прісні водойми, їх значення для господарювання людини.

4	Моря	1	Повідомлення. Тематична бесіда.	Вміють розрізняти прісні і солоні водойми. Вміють показувати на карті вивчені об'єкти.
5	Охорона водних багатств України	1	Складання плану природоохоронних заходів. Диспут. Бесіда. Конкурс плакатів «Бережіть воду!»	Розуміють причини забруднення водойм.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №5 «Рослинний і тваринний світ України».	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Біосфера	1	Повідомлення. Збирання гербарію. Робота з додатковою літературою.	Знають умови, необхідні для розвитку живих організмів. Знають основні форми життя на Землі. Розуміють нову термінологію.
2	Рослини	1	Екскурсія до природничого музею. Повідомлення. Складання кросворду.	Знають про різноманітність рослинного світу, його значення. Вміють розрізняти дикорослі і культурні рослини.
3	Тварини	1	Екскурсія в зоопарк. Конкурс малюнків.	Знають про багатство фауни, диких і свійських тварин. Розуміють взаємозв'язок у ланках біосфери.

4	Червона книга України	1	Конкурс на кращий малюнок «Знай, люби, бережи». Складання кросворду.	Розуміють значення флори і фауни. Бережуть навколишнє середовище.
5	Необхідність охорони рослинного і тваринного світу	1	Складання плану природоохоронних заходів. Вікторина.	Знають про заповідники, заказники. Вміють бережно ставитися до навколишнього середовища.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №6 «Господарська діяльність людини»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Види господарської діяльності	1	Перегляд відеофільму. Складання кросворду.	Розуміють терміни, знають значення господарської діяльності. Орієнтуються у соціумі.
2	Промисловість	1	Екскурсія на підприємство.	Знають про основні галузі промисловості.
3	Сільське господарство	1	Робота з додатковою літературою. Конкурс малюнків.	Розуміють значення сільського господарства, знають його основні галузі.
4	Трудова діяльність населення	1	Повідомлення, розповідь про професію батьків. Мої захоплення (демонстрація виробів).	Розуміють значення праці в житті людини. Виявляють зацікавлення певною професією з метою подальшого працевлаштування.

5	Шляхи сполучення. Транспорт	1	Екскурсія на залізничний, річковий вокзал. Розповідь «Моя дорога до школи». Подорож картою основними магістралями України.	Знають про основні шляхи сполучення, види транспорту. Використовують нову лексику.
	Всього годин	5		
	Загальна кількість годин з дисципліни	15		

**Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 7 класі
(I семестр)**

№	Змістовий модуль №1 «Земна куля».	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Форма і розміри Землі	1	Бесіда для допитливих. «Уявлення про Землю в давні часи». Екскурсія в планетарій.	Знають основи будови Сонячної системи. Знають про форму і розміри Землі.
2	Глобус. Карта півкуль	1	Повідомлення (із використанням додаткової літератури). Моделювання з пластиліну. Визначення на глобусі, карті назв вивчених об'єктів.	Вміють визначати на глобусі, карті меридіани, паралелі, екватор, полюси. Розуміють умовні кольори і позначення на глобусі, карті. Використовують засвоєну термінологію.

3	Материки і океани	1	Складання кросворду з ключовими тематичними словами. Перегляд відеофільму. Аплікація.	Знають про розподіл води і суші на Землі. Показують на карті вивчені об'єкти.
4	Обертання Землі навколо своєї осі.	1	Дослід з телурієм. Читання і обговорення додаткової літератури.	Знають про причини зміни дня і ночі. Орієнтуються у просторі (визначають час за годинником).
5	Теплові пояси	1	Вечір питань і відповідей по темі «Земна куля». Конкурс малюнків.	Знають про різницю освітлення Сонцем різних частин земної поверхні. Розуміють залежність клімату від сонячного освітлення Землі. Знають особливості клімату помірного теплового поясу.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №2 «Всесвіт. Форми поверхні Землі»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Всесвіт. Сонячна система	1	Екскурсія в планетарій. Бесіда для допитливих «Прибульці».	Мають уявлення про Всесвіт. Знають будову Сонячної системи. Знаходять Землю в межах Сонячної системи (за атласом).

2	Небесні тіла (зірки, планети)	1	Перегляд відеофільму. Конкурс малюнків.	Знають про небесні тіла. Розуміють відмінність між зірками та планетами.
3	Внутрішня будова Землі	1	Робота з додатковою літературою. Виготовлення моделі будови Землі з пластиліну.	Знають внутрішню будову Землі. Використовують засвоєну термінологію.
4	Різноманітність форм земної поверхні	2	Екскурсія для ознайомлення з формами рельєфу. Виготовлення макетів (рельєф Землі). Обговорення додаткової літератури. Виготовлення таблиць «Умовні кольори карти».	Розрізняють форми земної поверхні за умовними кольорами карти. Читають і розуміють шкалу висот і глибин за картою. Визначають форми земної поверхні своєї місцевості.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №3 на «Вода Землі».	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Гідросфера	2	Екскурсія до музею води. Робота з картою, глобусом. Читання додаткової літератури. Дослід по вимірюванню температури води.	Знають про водну оболонку Землі, різновиди води на Землі. Розуміють значення води для життя на Землі. Знають про агрегатні стани води. Використовують вивчену термінологію.

2	Світовий океан	1	Повідомлення (за матеріалами додаткової літератури). Перегляд фрагментів відеофільму. Складання таблиці назв океанів (за атласом).	Розуміють поняття «Світовий океан». Показують на карті океани. Розуміють відмінність між солоною і прісною водою.
3	Річки. Значення річок	1	Робота з додатковою літературою. Екскурсія до річкового вокзалу. Екскурсія до річки.	Знають будову річки. Розуміють відмінність між рівнинними та гірськими річками. Показують на карті найбільші річки. Розуміють господарське значення річок
4	Кругообіг води в природі	1	Повідомлення. Вікторина. Виконання малюнків.	Знають про агрегатні стани води. Розповідають про умови, що обумовлюють кругообіг води. Використовують нову лексику.
5	Охорона води від забруднення	1	Дослід «Фільтрування води». Екскурсія до найближчих водойм. Складання плану охорони води від забруднення.	Називають причини забруднення води. Розуміють необхідність чистоти водойм. Складають розповіді на основі власних спостережень
	Всього годин	5		
	Загальна кількість годин з дисципліни	16		

Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 7 класі (II семестр)

№	Змістовий модуль №4 «Природні зони холодного теплового поясу».	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Природні зони, їх розміщення на земній кулі	2	Робота з картою: визначення теплових поясів, природних зон. Складання таблиці «Природні зони». Перегляд фрагментів відеофільму..	Знають про теплові пояси та природні зони, показують їх на карті. Розрізняють умовні кольори природних зон.
2	Зона арктичних пустель	1	Робота з атласом, картою. Опрацювання додаткової літератури. Повідомлення «Полярне сяйво», «Білі ведмеді». Конкурс малюнків.Робота з картою: визначення теплових поясів, природних зон. Складання таблиці «Природні зони». Перегляд фрагментів відеофільму.	Визначають на карті природні зони. Визначають фізико-географічне положення зони арктичних пустель. Знають про особливості клімату, флору і фауну, основні заняття населення.Знають про теплові пояси та природні зони, показують їх на карті. Розрізняють умовні кольори природних зон.
3	Зона тундри	2	Робота з картою. Обговорення прочитаного (додаткова література).	Визначають на карті фізико-географічне положення зони тундри, знають

			Вікторина «Цікава географія». Складання тематичного кросворду.	умовні кольори позначення природних зон. Знають про особливості рослинного і тваринного світу, корінне населення та його основні заняття, використовують засвоєну термінологію.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №5 «Природні зони помірного теплового поясу».	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Лісова зона	2	Робота з картою. Складання таблиці «Флора і фауна лісової зони». Конкурс малюнків. Екскурсія до лісопарку, лісу. Збирання і оформлення гербарію. Розповіді на основі власних спостережень.	Визначають фізико-географічне положення лісової зони за картою та атласом. Читають умовні кольори природних зон. Називають типових представників флори і фауни. Знають про важливість природоохоронних заходів. Складають розповіді, використовують засвоєну термінологію.

2	Зона степів	2	Робота з картою, атласом. Опрацювання додаткової літератури. Повідомлення «Зрошення степів», «Заповідники України: Асканія Нова». Конкурс малюнків. Вікторина «Цікаво знати». Перегляд фрагментів відеофільму.	Визначають фізико-географічне положення зони степів. Знають про утворення чорноземів. Розповідають про основні заняття населення, називають культури, що вирощують у зоні степів. Розуміють мету створення заповідників, заказників. Розповідають про власне ставлення до світу, що їх оточує.
	Всього годин	4		

Змістовий модуль №6	Годин и	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
«Природні зони жаркого теплового поясу».			
Зона пустель	2	Подорож картою. Вікторина «Цікаво знати». Добір і обговорення додаткової літератури.	Визначають фізико-географічне положення зони пустель. Знають про особливості клімату, основних представників флори і фауни. Розуміють нову термінологію.

Тропічна зона	2	Перегляд фрагментів відеофільму. Екскурсія до природничого музею. Конкурс малюнків. Складання таблиці «Рослинний і тваринний світ тропічної зони».	Визначають фізико-географічне положення тропічної зони. Знають умовні кольори позначення тропічної зони. Знають про особливості рослинного і тваринного світу. Використовують засвоєну лексику.
Зона субтропиків	1	Повідомлення. Робота з картою, атласом. Вечір питань і відповідей. Складання тематичного кросворду.	Показують на карті зону субтропиків. Знають умовні кольори позначення зони субтропиків. Знають про представників флори і фауни, основні заняття населення. Використовують нову термінологію.
Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №7 «Висотна поясність в горах»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Положення гір на карті	1	Перегляд фрагментів відеофільму. Повідомлення. Конкурс малюнків.	Визначають на карті фізико-географічне положення гір. Визначають за шкалою висот висоту гір. Знають будову гори. застосовують нову термінологію.

2	Зміна природи в горах залежно від висоти	1	Складання кросворду з ключовими словами. Складання схеми «Зміна природи у горах». Опрацювання додаткової літератури.	Розуміють причини зміни природи у горах. Називають рослини, тварин, що поширені у горах. Знають, як утворюються гірські річки. Використовують засвоєну термінологію.
3	Карпати, Кримські гори	2	Перегляд фрагментів відеофільму. Повідомлення. Конкурс малюнків. Складання таблиці «Рослини і тварини Карпат».	Показують на карті, визначають висоту Карпат, Кримських гір. Знають найвищі точки гір України. Розповідають про представників рослинного і тваринного світу.
4	Особливості життя і заняття населення гір	1	Робота з додатковою літературою. Виготовлення виробів з бісеру. Конкурс малюнків. Екскурсія до музею декоративно-прикладного мистецтва.	Знають про особливості життя у горах, основні заняття населення. Розповідають про декоративно-прикладні вироби, ремесла України.
	Всього годин	5		
	Загальна кількість годин з дисципліни	19		

**Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення
і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 8 класі
(I семестр)**

№	Змістовий модуль №1 «Відомості про Всесвіт. Явища природи»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Поняття про Всесвіт. Сонячна система.	1	Екскурсія до планетарію. Виготовлення моделі Сонячної системи. Конкурс малюнків.	Знають основні відомості про Всесвіт, небесні тіла Всесвіту. Показують на малюнку планети Сонячної системи. Використовують засвоєну термінологію.
2	Сонце. Його значення для життя на Землі.	1	Дослід з телурієм. Повідомлення за матеріалами додаткової літератури. Малюнок «Теплові пояси».	Мають уявлення про Сонце, його значення для життя на Землі. Знають про теплові пояси, причини змін пір року. Оперують поняттями «рік», «пора року», «місяць», визначають та називають їх.
3	Земля – планета	1	Виконання малюнків. Складання таблиці «Оболонки Землі», «Розподіл води і суші на Землі». Перегляд фрагменту відеофільму.	Знають про оболонки Землі, розподіл води і суші на Землі, мають уявлення про внутрішню будову планети. Розуміють відмінності між зірками і планетами. Використовують нову лексику.
4	Місяць – супутник Землі	1	Повідомлення «Місяць –	Оперують поняттям «доба», визначають

			природний супутник Землі», «Штучні супутники Землі». Читання і обговорення додаткової літератури».	час. Знають причини зміни дня і ночі. Розуміють природне походження Місяця. Складають розповіді за вивченим матеріалом.
5	Явища природи	1	Складання таблиці умовних позначень (опади, вітер, стан неба). Виготовлення з пластиліну моделі вулкану. Перегляд фрагментів відеофільму.	Описують явища природи та їх вплив на господарську діяльність людини. Ведуть календар погоди з використанням умовних позначень. Знають про заходи у випадку стихійних лих.
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №2 «Світовий океан»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
----------	---	---------------	---------------	------------------------------------

1	Тихий океан	1	Складання таблиці «Світовий океан». Екскурсія в океанаріум. Перегляд фрагментів відеофільму. Робота з фізичною картою світу.	Знають про водну оболонку Землі. Розуміють визначення поняття «океан». Визначають фізико-географічне Тихого океану. Знають про особливості флори і фауни Тихого океану.
2	Атлантичний океан	1	Повідомлення з використанням додаткової літератури. Вікторина «Флора і фауна Атлантичного океану». Виконання малюнків.	Визначають за картою фізико-географічне положення океану, називають представників рослинного і тваринного світів океану. Розуміють господарське значення океану.
3	Індійський океан	1	Робота з контурними картами. Складання таблиці «Рослинний і тваринний світи Індійського океану». Обговорення додаткової літератури.	Визначають за картою фізико-географічне положення океану. Розповідають про умови, що визначають особливості природи океану. Знають про значення океану в життєдіяльності людини.
4	Північний Льодовитий океан	1	Позначення на контурній карті Північного Морського шляху. Конкурс малюнків. Складання тематичного	Визначають за картою фізико-географічне положення океану. Розповідають про особливості життя людей на узбережжі океану, основних

			кросворду.	представників рослинного і тваринного світів, господарське значення океану. Використовують вивчену термінологію.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №3 «Материки. Африка. Австралія. Антарктида»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Материк на фізичній карті світу	1	Складання таблиці «Материки», «Частини світу». Виконання малюнку «Розподіл води і суші на Землі». Робота з фізичною картою світу. Вікторина.	Знають і розуміють значення поняття «материк», «частина світу». Показують на карті материки, частини світу. Знають про розподіл води і суші на Землі. Застосовують нову термінологію. Орієнтуються у просторі.
2	Африка	2	Позначення на карті географічної номенклатури материка. Перегляд відеофільму. Складання таблиці «Рослини і тварини Африки». Читання і обговорення додаткової літератури.	Визначають на карті та атласі фізико-географічне положення материка. Знають основних представників флори і фауни Африки. Розуміють важливість природоохоронних

			Повідомлення «Людські раси». Розповідь про країни Африки.	заходів. Знають про держави Африки, заняття населення. Толерантно ставляться до оточуючих.
3	Австралія	2	Подорож картою. Вікторина «Цікаво знати». Складання кросворду. Виготовлення тематичного альбому. Повідомлення «Ендемічні тварини Австралії». Виконання малюнків «Основні заняття населення».	Показують на карті водойми, острови, пустелі, гори материка. Визначають природні зони Австралії. Знають типових представників рослинного і тваринного світу материка. Розповідають про особливості побуту і заняття населення Австралії. Використовують засвоєну лексику.
4	Антарктида	1	Робота з картою, атласом. Повідомлення «Білий материк», «Відкриття Антарктиди». Перегляд фрагментів відеофільму.	Показують на карті, глобусі полюси, визначають географічне положення Антарктиди. Знають типових представників флори і фауни материка.
	Всього годин	6		
	Загальна кількість годин дисципліни	15		

Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 8 класі (II семестр)

№	Змістовий модуль №4 «Північна Америка»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Географічне положення Північної Америки.	1	Перегляд відеофільму. Робота з картою, атласом. Читання і обговорення додаткової літератури. Вікторина. Складання тематичного кросворду.	Показують контури берегів, океани, моря, найбільші острови Північної Америки. Визначають природні зони материка. Орієнтуються в просторі.
2	Рельєф, клімат, ріки, озера Північної Америки.	1	Позначення на контурній карті гір, низовин, рівнин, річок та озер. Опрацювання додаткової літератури. Повідомлення «Найбільший острів».	Визначають особливості рельєфу Північної Америки. Розуміють причини, що зумовлюють клімат материка. Знають про господарське використання великих рік.
3	Рослинний і тваринний світ Північної Америки.	1	Екскурсія до природничого музею. Складання таблиці «Рослинний і тваринний світ Північної Америки». Перегляд відеофільму. Конкурс малюнків. Повідомлення з використанням додаткової	Називають типових представників флори і фауни Північної Америки. Знають про вплив господарської діяльності людини на довкілля. Розуміють важливість природоохоронних заходів.

			літератури.	
4	Держави, столиці, населення Північної Америки.	1	Робота з політичною картою. Складання таблиці «Держави Північної Америки та їх столиці». Перегляд відеофільму. Повідомлення «Нью – Йорк», «Голлівуд», «Уолт Дісней».	Знаходять на політичній карті найбільші країни та їх столиці. Розповідають про заняття населення. Знають про людські раси, ареал їх поширення. толерантно ставляться до оточуючих.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №5 «Південна Америка»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Географічне положення Південної Америки.	1	Робота з картою, атласом. Обговорення прочитаного (додаткової літератури). Вікторина «Цікава географія». Складання кросворду.	Визначають на карті фізико-географічне положення материка, показують його кордони, острови, півострови, моря. Усвідомлюють різницю між термінами «материк» і «частина світу». Розповідають про почуте, встановлюють причинно-наслідкові та просторові зв'язки.

2	Особливості клімату та рельєфу Південної Америки. Річки та озера.	1	Складання таблиці (низовини, гори, річки, озера). Перегляд фрагментів відеофільму. Повідомлення «Амазонка», «Зелені легені планети».	Знають та називають гори, низовини, ріки, озера. Розуміють залежність клімату від сонячного освітлення. Називають природні зони материка. Розповідають про господарське значення річок та озер.
3	Рослинний і тваринний світ Південної Америки.	1	Заповнення таблиці «Рослинний і тваринний світ Південної Америки». Екскурсія до природничого музею. Перегляд фрагменту відеофільму. Складання плану природоохоронних заходів. Конкурс малюнків. Складання кросворду.	Називають типових представників рослинного і тваринного світу Південної Америки. Розуміють термін «джунглі». Використовують засвоєну лексику. Розуміють небезпеку забруднення довкілля.
4	Держави Південної Америки та їх столиці, основні заняття населення.	1	Робота з політичною картою. Складання таблиці «Держави Південної Америки та їх столиці». Оформлення тематичної папки. Повідомлення «Острів Куба». Опрацювання додаткової літератури.	Показують на політичній карті держави та їх столиці. Диференціюють представників людських рас. Розуміють і пояснюють, чим займаються представники різних професій. Називають основні види

				сільськогосподарських культур. Усвідомлюють важливість толерантного ставлення до представників інших національностей.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №6 «Євразія»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Географічне положення Євразії.	1	Робота з картою. Позначення на контурній карті морів, островів, півостровів, обрисів материка. Складання таблиці «Природні зони Євразії». Робота з додатковою літературою.	Визначають за картою та атласом фізико-географічне положення материка. Показують на карті межу між Європою та Азією. Усвідомлюють різницю між поняттями «материк» та «частина світу». Визначають природні зони материка.
2	Особливості рельєфу та клімату Євразії.	1	Екскурсія до лісопарку. Складання таблиці «Природні зони Євразії». Перегляд фрагменту відеофільму. Читання і обговорення додаткової	Знають і показують на карті низовини, височини, гори, ріки, озера Євразії. Розуміють залежність клімату від сонячного освітлення. Оперують поняттями «пори

			літератури. Повідомлення.	року», «місяці», розуміють причини їх зміни. Використовують засвоєну термінологію. Складають розповіді.
3	Рослинний і тваринний світ Євразії.	2	Екскурсія до природничого музею, зоопарку. Екскурсія до парку. Збирання гербарію. Оформлення тематичної папки. Складання плану природоохоронних заходів. Конкурс малюнків. Складання загадок про тварин. Повідомлення «Асканія Нова».	Називають типових представників рослинного і тваринного світу Євразії, ареали їх поширення. Розрізняють види тварин і птахів за їх зовнішніми ознаками. Розуміють важливість заходів з охорони природи. Оперують термінами «заповідник», «заказник».
4	Держави та їх столиці. Населення Євразії.	2	Робота з політичною картою. Складання таблиці «Країни Євразії та їх столиці». Перегляд фрагментів відеофільму. Складання кросворду. Розгадування тематичних ребусів. Повідомлення «Роботи Японії», «Людські раси».	Показують на карті і називають найбільші держави та їх столиці. Розповідають про господарську діяльність населення. Усвідомлюють свою національну приналежність, місце України серед держав світу. Знають особливості людських рас за їх типовими ознаками. Знають про необхідність

				дотримання моральних норм поведінки у соціумі.
	Всього годин	6		
	Загальна кількість годин дисципліни	14	3	

Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 9 класі (I семестр)

№	Змістовий модуль №1	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
	«Україна у світі. Фізико-географічне положення України.»			
1	Україна серед держав світу.	1	Перегляд фрагменту відеофільму. Робота з картою. Повідомлення з використанням додаткової літератури. Складання тематичного кросворду.	Розуміють суть поняття «держава». Знаходять на політичній карті світу Україну, показують її кордони, називають і показують держав-сусідів, географічний центр Європи. Знають походження назви держави. Розуміють свою національну приналежність.
2	Київ – столиця України.	1	Дискусія про засновників Києва. Робота з картою. Інсценізація «Заснування Києва». Екскурсія по Києву.	Визначають географічне положення Києва. Знають історію заснування міста та історичні місця,

			Експерсія до музею історії Києва.	пов'язані із його засновниками. Розуміють етимологію походження назв.
3	Державні символи України.	1	Конкурс на кращий плакат. Гра «Розшифруй слово(про герб)». Виконання Гімну України. Вікторина.	Знають дату проголошення незалежності України. Розуміють і пояснюють значення державної мови. Пояснюють значення державної символіки України. Знають напам'ять Гімн України. Знають авторів Гімну України. Розуміють і використовують засвоєну термінологію.
4	Географічне положення України.	1	Робота з картою, атласом. Перегляд відеофільму. Вікторина «Січ чудес України». Повідомлення «Найвища точка України».	Визначають на карті фізико-географічне положення України. Знають умовні кольори карти. Показують на карті кордони України, держав-сусідів. Розрізняють поняття «материк» і «частина світу». Називають і показують адміністративні області України, АР Крим.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №2 «Рельєф України. Корисні копалини України.»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Низовини і височини України.	1	Перегляд фрагментів відеофільму. Складання таблиці. Позначення на контурній карті низовин і височин умовними кольорами. Екскурсія для визначення форм рельєфу у найближчому оточенні.	Знають про оболонки Землі. Знають основні форми рельєфу України. Знаходять і показують низовини і височини на карті України. Пояснюють вплив рельєфу на господарську діяльність людини.
2	Гори.	2	Робота з фізичною картою України. Виконання малюнків «Схема гори». Повідомлення з використанням додаткової літератури. Виготовлення з пластиліну макету гори.	Показують на карті і називають гори України, їх найвищі точки. Визначають висоту гір за шкалою глибин і висот. Знають про особливості господарської діяльності населення гір.
3	Корисні копалини.	2	Складання таблиці «Корисні копалини України» з використанням умовних позначень. Позначення на контурній карті основних родовищ корисних копалин.	Розуміють значення і використання корисних копалин у народному господарстві. Знають, на які групи поділяються корисні копалини України за їх

			<p>Перегляд відеофільму «Як добувають кам'яне вугілля».</p> <p>Обговорення додаткової літератури. Гра «Впізнай за описом».</p> <p>Складання плану природоохоронних заходів у місцях видобування корисних копалин.</p>	<p>використанням. Показують на карті основні родовища корисних копалин України. Знають, які корисні копалини видобувають у найближчій місцевості та про їх використання у народному господарстві. Знають про екологічні проблеми, пов'язані з видобутком корисних копалин. Розуміють і використовують географічну номенклатуру.</p>
	Всього годин	5		

№	Змістовий модуль №3 «Клімат. Неприятливі метеорологічні явища.»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Клімат.	2	<p>Робота з картою, атласом. Перегляд фрагментів відеофільму.</p> <p>Виготовлення таблиці «Пори року» з використанням умовних позначень.</p> <p>Складання характеристики клімату своєї</p>	<p>Знають про теплові пояси, розуміють і розрізняють поняття «погода» і «клімат».</p> <p>Пояснюють, які природні чинники зумовлюють клімат України.</p> <p>Пояснюють особливості клімату</p>

			місцевості за картою. Складання таблиці «Природні зони України».	України у різних природних зонах. Складають описи пір року. Володіють вивченою термінологією.
2	Несприятливі метеорологічні явища на території України.	2	Перегляд відеофільму. Виготовлення таблиці. Конкурс малюнків. Обговорення додаткової літератури. Дослід «Агрегатні стани води». Складання розповідей «Як поводитися під час грози», «Як завбачити погоду?» (за народними прикметами). Повідомлення «Сухий дощ».	Знають про оболонки Землі. Розуміють чинники, які впливають на формування погоди. Розповідають і пояснюють вплив метеорологічних явищ на господарську діяльність людини. Використовують засвоєну лексику.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №4 «Поверхневі і підземні води України.»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Річки.	1	Розповіді за таблицею «Оболонки Землі». Робота з картою. Перегляд фрагментів відеофільму.	Знають про географічні оболонки Землі. Пояснюють термін «гідросфера». Розуміють значення

			Складання схеми будови річки. Екскурсія до річки.	води для життя на Землі. Показують на карті головні річкові системи України. Знають будову річки. Розуміють господарське значення річок.
2	Озера, лимани, ставки, болота, підземні води.	1	Робота з картою (озера, лимани). Перегляд фрагментів відеофільму. Повідомлення з використанням додаткової літератури. Складання розповіді «Воду потрібно берегти».	Пояснюють відмінність між різними водоймами суходолу. Показують на карті найбільші озера, водосховища. Розуміють значення підземних вод. Знають про господарське значення озер, ставків, боліт, підземних вод.
3	Чорне море.	1	Робота з контурними картами. Визначення глибини Чорного моря за шкалою глибин і висот. Конкурс малюнків «Живий світ моря». Екскурсія до природничого музею. Повідомлення з використанням додаткової літератури. Складання плану природоохоронних заходів.	Пояснюють географічне положення Чорного моря, показують на карті. Знають про особливості клімату на узбережжі Чорного моря. Називають основних представників флори і фауни моря. Усвідомлюють господарське значення Чорного моря. Знають про екологічні проблеми Чорного моря.

4	Азовське море.	1	Робота з картою, атласами (географічне положення, коси, затоки, глибина). Виготовлення тематичного альбому. Конкурс малюнків. Повідомлення «Екологічні проблеми Азовського моря».	Дають характеристику природних особливостей Азовського моря, Сиваша. Орієнтуються у просторі (робота з картою). Порівнюють розмір Чорного і Азовського морів, їх тваринний світ. Усвідомлюють важливість заходів щодо збереження довкілля.
	Всього годин	4		
	Загальна кількість годин дисципліни	17		

Змістово-орієнтований модуль з виховної роботи на поширення і поглиблення знань з географії у позаурочний час у 9 класі (II семестр)

№	Змістовий модуль №5 «Рослинний і тваринний світ України»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Біосфера	1	Екскурсія до природничого музею, зоопарку. Повідомлення. Читання і	Знають про географічні оболонки Землі. Називають і розрізняють

			<p>обговорення додаткової літератури. Вікторина. Перегляд фрагментів відеофільму. Конкурс малюнків. Складання загадок.</p>	<p>складові біосфери. Розповідають про виникнення життя на Землі. Усвідомлюють значення Сонця в життєвих процесах біосфери. Застосовують вивчену лексику.</p>
2	Рослинний світ	2	<p>Екскурсія до лісу, парку, річки. Складання таблиці «Дикорослі і культурні рослини». Складання опису за малюнком. Збирання гербарію. Оформлення тематичних альбомів.</p>	<p>Знають і називають найпоширеніші рослини України. Розуміють значення флори для народного господарства. Пояснюють роль дерев у процесі фотосинтезу. Доглядають за рослинами у школі, вдома. Розуміють взаємозв'язок між людиною і природним середовищем.</p>
3	Тваринний світ	2	<p>Екскурсія до зоопарку. Перегляд відеофільму. Конкурс малюнків. Читання оповідань про тварин. Складання розповідей «Мій улюбленець». Повідомлення. Складання кросворду. Виготовлення годівничок для птахів.</p>	<p>Називають основних представників тваринного світу України. Розрізняють диких і свійських тварин. Доглядають за свійськими тваринами. Допомагають птахам взимку. Розуміють причини збіднення тваринного світу.</p>

4	Екологічні проблеми. Червона книга України.	1	Перегляд відеофільму «Заповідники України». Дослід з очищенням води. Повідомлення. Екскурсія до лісопарку, річки. Конкурс малюнків. Складання кросворду. Складання розповідей «Охорона природи». Робота із словником.	Розуміють причини, що призводять до збіднення рослинного і тваринного світу. Називають представників рослинного і тваринного світу свого краю, занесених до Червоної книги. Розуміють необхідність охорони природних багатств. Знають основні заповідники України. Використовують нову термінологію.
	Всього годин	6		

№	Змістовий модуль №6 «Населення України»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Кількість і густота населення. Національний склад.	1	Робота з картою. Позначення на контурній карті столиці, обласних центрів України. Повідомлення «Людські раси». Робота з додатковою літературою: «Населення України», «Українська діаспора».	Знають про чисельність населення України, його національний склад. Усвідомлюють свою приналежність до української нації. Виявляють толерантне ставлення до представників інших національностей.

2	Трудові ресурси	1	<p>Експерсія на підприємство. Складання розповідей «Моя майбутня професія». Колективне обговорення прочитаного (за матеріалами додаткової літератури). Складання переліку документів, необхідних для вступу в професійне училище.</p>	<p>Розуміють поняття «трудові ресурси». Знають про основні професії. Усвідомлюють необхідність власного вибору майбутньої професії. Співвідносять власні бажання і реальні можливості.</p>
3	Національні традиції і звичаї.	1	<p>Експерсія до музею декоративно-прикладного мистецтва. Виготовлення тематичного альбому. Виготовлення поробок з бісеру, витинанок. Робота з додатковою літературою. Вікторина «Обряди українців».</p>	<p>Усвідомлюють роль мистецтва у житті людини. Знають про призначення музеїв. Розповідають про основні традиційні обрядові свята українців. Усвідомлюють необхідність вивчення і дотримання традицій народу. Виявляють повагу до українського національного мистецтва.</p>
4	Усна народна творчість.	1	<p>Експерсія до музею літератури. Конкурс на краще виконання колядки, щедрівки, веснянки. Інсценізація уривку з прочитаного твору (весняна обрядовість, казки). Складання загадок.</p>	<p>Розуміють значення фольклору, знають його види. Розповідають про улюблені жанри фольклору. Виявляють зацікавлення народними творами, відвідують шкільну</p>

			Оформлення тематичного альбому.	бібліотеку.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №7 «Паливно-енергетичний комплекс»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Вугільна промисловість.	1	Робота з картою. Позначення на контурній карті найбільших родовищ чорного і бурого вугілля. Перегляд відеофільму. Повідомлення. Оформлення тематичного альбому.	Знають складові паливно-енергетичного комплексу, пояснюють його значення для розвитку народного господарства. Показують на карті райони добування вугілля. Знають паливні корисні копалини. Використовують засвоєну термінологію.
2	Нафтова і газова промисловість.	1	Робота з картою, атласом, контурною картою. Робота з додатковою літературою. Складання таблиці «Паливні корисні копалини» з використанням умовних позначень. Вікторина.	Показують на карті нафтові і газові родовища. Розповідають про нафтопереробну промисловість, називають продукти, вироблені з нафти. Розуміють значення нафтової і газової промисловості, важливість видобутку власного газу для України.

3	Електроенергетична промисловість.	1	Перегляд відеофільму. Робота з картою. Складання таблиці «Типи електростанцій». Повідомлення. Складання розповіді «Як діяти при короткому замиканні».	Розуміють термін «електроенергетика». Знають про типи електростанцій, місця їх розташування. Називають електростанції, розташовані у своїй місцевості. Знають про правила користування електроприладами.
4	Екологічні проблеми.	1	Перегляд відеофільму «Чорнобиль». Робота з додатковою літературою. Виготовлення плакатів «Збережемо довкілля». Складання плану природоохоронних заходів.	Розуміють проблеми, пов'язані з розвитком АЕС, ТЕС, ГЕС, ТЕЦ. Розповідають про аварію на ЧАЕС та наслідки катастрофи. Показують на карті штучні моря на Дніпрі. Усвідомлюють необхідність створення очисних споруд для запобігання забруднення довкілля.
	Всього годин	4		

№	Змістовий модуль №8 «Транспорт»	Години	Заходи	Орієнтовні досягнення учнів
1	Види сучасного транспорту	1	Перегляд відеофільму. Робота з картою. Складання таблиці «Транспортна мережа» з використанням	Знають основні види транспорту. Пояснюють поняття «транспортний комплекс». Розуміють значення транспорту. У

			умовних позначень. Повідомлення. Складання розповіді «Моя дорога до школи».	внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язках. Знають про професії, пов'язані із транспортом.
2	Залізничний транспорт	1	Робота з картою, атласом. Екскурсія на залізничний вокзал. Вікторина. Опрацювання додаткової літератури.	Розповідають про значення залізничного транспорту у житті людей. Розуміють і пояснюють відмінність між вантажним і пасажирським залізничним транспортом. Показують на карті найбільші залізничні вузли, центри машинобудування.
3	Автомобільний транспорт	1	Екскурсія на автовокзал, завод. Подорож картою автомагістралями України. Перегляд відеофільму. Складання розповіді «Безпека на дорозі».	Показують на карті головні автомагістралі України. Розповідають про види автомобільного транспорту. Дотримують правил вуличного руху на дорогах.
4	Водний транспорт	1	Екскурсія на річковий вокзал. Робота з картою, атласом. Повідомлення. Складання діалогу «У касі річкового вокзалу». Позначення на	Пояснюють значення водного транспорту у господарському житті людини. Показують найбільші морські порти. Називають центри

			контурній карті морських портів. Конкурс малюнків.	суднобудування.
5	Повітряний та трубопровідний транспорт	1	Екскурсія на авіазавод. Робота з контурною картою. Повідомлення з використанням додаткової літератури. Перегляд відеофільму. Складання розповідей.	Називають і показують центри літакобудування. Показують на карті газо- та нафтопроводи. Знають назви найбільших літаків, збудованих в Україні. Використовують засвоєну лексику.
	Всього годин	5		
	Загальна кількість годин дисципліни	19		

АНКЕТА ОЦІНКИ РІВНЯ ДОСТУПНОСТІ МУЗЕЙНОГО ЗАКЛАДУ

Анкетування здійснюється у межах проєкту «*Inclusive Travels in Ukraine: доступність музеїв України*» за підтримки Українського культурного фонду. Методика дослідження розроблена студією універсального дизайну ORFO за участі ГО Чернівецьке об'єднання «Захист».

Для зручності Ви можете попередньо роздрукувати цю паперову версію анкети, заповнити її вручну, а потім перенести дані в електронну форму, що доступна за посиланням: <https://bit.ly/2Vn4MOj>

Для вимірювань Вам знадобиться рулетка та кутомір (інструмент або відповідний застосунок у смартфоні).

Загальна інформація

- Назва музею:

- Адреса розташування:

- Відповідальна за заповнення анкети особа (Ваші ПІБ):

- Ваші контактні дані (мобільний телефон):

- Додаткова інформація (сторінки музею в соціальних мережах, веб-сайт, номери телефонів, е-мейл тощо)*:

* (не обов'язкова для заповнення інформація)

1. Місця для паркування

1.1. Кількість місць для паркування осіб з інвалідністю: _____ од.

1.2. Кількість місць для паркування всього: _____ од.

1.3. Знак місця для паркування осіб з інвалідністю: € / Немає

1.4. Місце/місця для паркування осіб з інвалідністю позначено фарбою: **Так / Ні**

1.5. Покриття парковки (тип мощення): **м'яке (грунт, пісок, відсів) / тверде (асфальт, плитка, бетон тощо)**

1.6. Ширина місць для паркування осіб з інвалідністю: _____ **м**

1.7. Довжина місць для паркування осіб з інвалідністю: _____ **м**

2. Шлях до будівлі

2.1. Шлях до будівлі від парковки

2.1.1. До входу в будівлю ведуть вказівники: **Так / Ні**

- Висота розміщення вказівників: _____ **см**

- Висота літер: _____ **см**

- Колір літер: _____

- Колір фону: _____

2.1.2. Відстань від місць для паркування осіб з інвалідністю до входу в будівлю: _____ **м**

- Шлях до входу рівний та цупкий: **Так / Ні**

- Ширина «коридору» пішохідного шляху до головного входу: _____ **м**

- Висота «коридору» пішохідного шляху до головного входу (якщо є гілки дерев, аронні перекриття, інші виступаючі зверху об'єкти): _____ **м**

- Покриття пішохідного шляху до будівлі (тип мощення): **м'яке (грунт, пісок, відсів) / тверде (асфальт, плитка, бетон тощо)**

- На шляху до входу є перешкоди висотою понад 2 см (бордюри, сходи, пороги): **Так / Ні**

- Висота перешкоди: _____ **см**

- Бар'єри на шляху до входу висотою понад 2 см (бордюри, сходи, пороги тощо) продубльовано пандусами/з'їздами: **Так / Ні**

- Кут нахилу пандусу/з'їзду: _____ **градусів**

- Поздовжній нахил шляху (у градусах): _____

градусів

- Поперечний нахил шляху (у градусах): _____ **градусів**

- На шляху до входу є решітки каналізації: **Так / Ні**

- Довжина отворів у решітках (вимірюється в напрямку ходьби): _____ **см**

- Ширина отворів у решітках (вимірюється в напрямку ходьби): _____ **см**

2.2. Шлях до будівлі від зупинки громадського транспорту

2.2.1. До входу в будівлю ведуть вказівники: **Так / Ні**

- Висота розміщення вказівників: _____ **см**
- Висота літер: _____ **см**
- Колір літер: _____
- Колір фону: _____

2.2.2. Відстань від зупинки громадського транспорту до входу в будівлю: _____ **м**

- Шлях до входу рівний та цупкий: **Так / Ні**
- Ширина «коридору» пішохідного шляху до головного входу: _____ **м**
- Висота «коридору» пішохідного шляху до головного входу (якщо є гілки дерев, арочні перекриття, інші виступаючі зверху об'єкти): _____ **м**
- Покриття пішохідного шляху до будівлі (тип мощення): **м'яке (грунт, пісок, відсів) / тверде (асфальт, плитка, бетон тощо)**

- На шляху до входу є перешкоди висотою понад 2 см (бордюри, сходи, пороги): **Так / Ні**

- Висота перешкоди: _____ **см**
- Бар'єри на шляху до входу висотою понад 2 см (бордюри, сходи, пороги тощо) продубльовано пандусами/з'їздами: **Так / Ні**
- Кут нахилу пандусу/з'їзду: _____ **градусів**
- Поздовжній нахил шляху (у градусах): _____

градусів

- Поперечний нахил шляху (у градусах): _____ **градусів**

- На шляху до входу є решітки каналізації: **Так / Ні**

- Довжина отворів у решітках (вимірюється в напрямку ходьби): _____ **см**
- Ширина отворів у решітках (вимірюється в напрямку ходьби): _____ **см**

3. Вхід до будівлі

3.1. Ширина простору перед входом до будівлі: _____ **м**

3.2. При вході встановлено інформаційну табличку: **Так / Ні**

- Висота розміщення таблички: _____ **см**
- Висота літер: _____ **см**
- Колір літер: _____
- Колір фону: _____

3.3. Вхід облаштовано в один рівень із землею: **Так / Ні**

- Вхід обладнано сходами: **Так / Ні**
- Матеріал поверхні сходів: _____
- Ширина сходів: _____ **см**

- Кількість сходинок: _____ од.
- Висота сходинок: _____ см
- Поручні сходів: **Є / Немає**
 - Висота розміщення поручнів: _____ см
- Маркування країв першої та останньої сходинки: **Так / Ні**
- Вхід обладнано пандусом: **Так / Ні**
 - Матеріал поверхні пандуса: _____
- Ширина пандуса: _____ м
- Довжина пандуса: _____ м
- Кут нахилу пандуса: _____ градусів
 - Поручні пандуса: **Є / Немає**
 - Висота розміщення поручнів: _____ см

8. Вхідні двері

4.1. У вхідних дверях є поріг: **Так / Ні**

- Висота порогу: _____ см

4.2. Перед входом є вільний рівний майданчик: **Так / Ні**

- Розміри майданчика перед дверима (шир., дов.): _____ см, _____ см

4.3. Встановлено автоматичні двері: **Так / Ні**

- Висота розміщення кнопки для управління автоматичними дверима:
_____ см

4.4. Встановлено механічні двері: **Так / Ні**

- Відкривання дверей вимагає значних зусиль: **Так / Ні**

4.5. Двері скляні: **Так / Ні**

- На склі нанесено контрастні позначки: **Так / Ні**

- Висота розміщення контрастних позначок на скляних
дверях: _____ см

4.6. Ширина проходу через вхідні двері: _____ см

4.7. Достатнє освітлення зони вхідних дверей, рецепції, фойє тощо: **Так / Ні**

5. Стійка рецепції

5.1. Вільний простір перед стійкою не менше 150см*150см: **Так / Ні**

5.2. Висота стійки/її нижчої секції: _____ см

5.3. Ширина стійки/її нижчої секції: _____ см

5.4. Стійка добре освітлена: **Так / Ні**

5.5. Встановлена індукційна петля: **Так / Ні**

5.6. Доступні асистивні слухові FM-пристрої: **Так / Ні**

- 5.7. Встановлено мнемосхему будівлі: **Так / Ні**
 5.8. Доступний аудіогід: **Так / Ні**
 5.9. На стійці доступна інформація про інклюзивні можливості музею у різних форматах: **Так / Ні**

6. Доступність всередині будівлі

6.1 Матеріал підлоги (паркет, плитка, ламінат, лінолеум, інше):

6.2. Ширина проходів (коридорів) та дверей (входів до зал): _____ **см**

6.3. Висота порогів у проходах та дверях: _____ **см**

6.4. Ширина вільного проходу в коридорах: _____ **см**

6.5. На шляхах руху є меблі або інше обладнання: **Так / Ні**

6.6. Кількість поверхів будівлі, доступних для відвідування: _____

6.7. В будівлі є сходи: **Так / Ні**

- Маркування країв першої та останньої сходинки: **Так / Ні**

- Поручні сходів: **Є / Немає**

6.8. Сходи всередині будівлі продубльовано пандусом: **Так / Ні**

- Кут нахилу пандусу/з'їзду: _____ **градусів**

- Поздовжній нахил шляху (у градусах): _____ **градусів**

- Поперечний нахил шляху (у градусах): _____ **градусів**

6.9. В будівлі є ліфт: **Так / Ні**

- Обміри простору перед ліфтом, см (шир., дов.): _____ **см**, _____

см

- Ширина ліфтових дверей, см: _____ **см**

- Обміри кабіни, см (шир., глиб., вис.); _____ **см**, _____ **см**, _____ **см**

- В кабіні є поручні: **Так / Ні**

- Кнопки інклюзивні (об'ємні, зі шрифтом Брайля): **Так / Ні**

- Передбачено озвучування поверхів: **Так / Ні**

- Передбачена світлова індикація руху: **Так / Ні**

6.10 В будівлі є підйомник: **Так / Ні**

- Тип підйомника/модель: _____ / _____

- Відвідувачі самостійно користуються підйомником: **Так / Ні**

6.11 В будівлі встановлено вказівники, що ведуть до основних приміщень та вбиральні: **Так / Ні**

- Висота розміщення вказівників: _____ **см**

- Висота літер: _____ **см**

- Колір літер: _____
- Колір фону: _____

6.12. На шляхах руху до основних приміщень будівлі та вбиральні прокладено тактильну навігацію: **Так / Ні**

- Ширина тактильної смуги: _____ см
- Матеріал: _____

6.13. В будівлі облаштовано місця для відпочинку (сидіння): **Так / Ні**

- Відстань між місцями для відпочинку: _____ м
- Сидіння обладнано спинкою: **Так / Ні**
- Сидіння обладнано підлокітниками: **Так / Ні**
- Висота сидінь: _____ см

6.14. В будівлі є проходи з нахилом понад 3 градуси: **Так / Ні**

6.15. Висота розміщення експонатів: _____ см

6.16. Висота розміщення підписів до експонатів: _____ см

6.17. Перед експонатами є вільний простір: **Так / Ні**

- Обміри вільного простору перед експонатом (шир., дов.):
_____ см, _____ см

6.18. На шляхах руху до експонатів прокладено тактильну навігацію: **Так / Ні**

- Ширина тактильної смуги: _____ см
- Матеріал: _____

6.19. Передбачено доступне місце для сповивання дитини (столік для сповивання): **Так / Ні** - - Вкажіть приміщення, де встановлено столик:

6.20. Усі відеоматеріали супроводжуються субтитрами: **Так / Ні**

6.21. Передбачені тактильні експонати: **Так / Ні**

6.22. Є приміщення, обладнані індукційною петлею: **Так / Ні**

8. Інклюзивна вбиральня

7.1. Інклюзивна вбиральня/кабіна: **Є / Немає**

7.2. Ширина проходу/дверей до інклюзивної вбиральні/кабіни: _____

см

7.3. Вільний простір для маневрування в туалеті: **Є / Немає**

- Обміри простору для маневрування (шир., дов.): _____ **см**, _____ **см**

7.4. Встановлено унітаз: **Так / Ні**

- Висота туалетного сидіння : _____ **см**

7.5. Поряд з унітазом є вільний простір для візка: **Так / Ні**

- Вільний простір знаходиться (вказати бік): _____

- Ширина вільного місця з боку від унітазу : _____ **см**

7.6. Механізм змивання води в туалеті (важіль, кнопка, сенсор, інше):

7.7. Поручні біля унітазу: **Є / Немає**

- Матеріал: _____

- Місце розташування: _____

- Висота розташування: _____ **см**

7.8. Раковина: **Є / Немає**

- Обміри раковини (шир., глиб., вис.): _____ **см**, _____ **см**, _____ **см**

- На раковині встановлено змішувач важільного типу: **Так / Ні**

- Вільний простір під раковиною (від підлоги до нижнього краю раковини): **Так / Ні**

- Обміри простору під раковиною (шир., глиб., вис.): _____ **см**, _____ **см**, _____ **см**

7.9. Мило/дозатор: **Є / Немає**

- Висота розташування мила/ дозатора: _____ **см**

- Відстань від переднього краю раковини до мила/дозатора: _____ **см**

7.10. Автоматична сушарка для рук: **Є / Немає**

- Висота розташування сушарки: _____ **см**

7.11. Внутрішній замок вбиральні/кабіни легко закривати/відкривати: **Так / Ні**

7.12. Заблоковані двері можна розблокувати ззовні в екстреному випадку: **Так / Ні**

7.13. Дзеркало над раковиною: **Є / Немає**

- Висота: _____ **см**

- Ширина: _____ **см**

- Висота розміщення дзеркала (від підлоги до нижнього краю дзеркала): _____ **см**

7.14. Туалетний папір: **Є / Немає**

- Висота розміщення туалетного паперу: _____ **см**

- Відстань від туалетного сидіння до туалетного паперу: _____ **см**

7.15. Встановлена система вентиляції: **Так / Ні**

7.16. Поверхні легко протирати та чистити: **Так / Ні**

8. Загальні умови

8.1. Експозиція передбачає різні формати, що впливають на різні органи чуття: **Так / Ні**

8.2. Експозиція контекстуально та тематично включає життєві історії осіб з інвалідністю, інші аспекти різноманіття та інклюзії: **Так / Ні**

8.3. Вхід для супроводжуючої особи безкоштовний: **Так / Ні**

8.4. Дозволений вхід з собакою-поводирем: **Так / Ні**

8.5. Доступна послуга супроводу: **Так / Ні**

8.6. Веб-сайт музею відповідає вимогам веб-доступності: **Так / Ні**

8.7. Музей має власний фірмовий стиль (айдентику): **Так / Ні**

Дякуємо за приділений вами час! Ваша участь є дуже важливою для оцінки реального стану доступності базової туристичної інфраструктури України, зокрема для подальшого визначення необхідних ресурсів, які мають бути спрямовані на підвищення рівня інклюзивності культурно-пізнавального туризму в Україні.

Сторінка проекту Inclusive Travels in Ukraine в Facebook:
<https://www.facebook.com/TravelsInUkraine>

За додатковою інформацією звертайтеся за адресою:
travels.inclusive.ua@gmail.com

Моніторинг стану доступності музеїв України

ІНСТРУКЦІЯ ВОЛОНТЕРА

Волонтерський моніторинг доступності музеїв України для людей з інвалідністю та маломобільних відвідувачів проводиться проектом Inclusive Travels in Ukraine з 20 вересня по 3 жовтня 2021 року.

Моніторинг – це низка оцінок та вимірювань, що включають огляд прилеглої території, вхідної групи, внутрішніх приміщень та безпосередньо експозиції музею. Методика оцінки доступності розроблена нашими експертами та оформлена у вигляді онлайн-анкети. Тож для проведення моніторингу достатньо мати рулетку, кутомір (фізичний чи мобільний застосунок на смартфоні), підключення до інтернету (можливе також заповнення анкети офлайн у вигляді паперової роздруковки) та доступ у приміщення.

Щоб стати волонтером проекту, необхідно заповнити реєстраційну форму: <https://bit.ly/3hv3kly>

Після отримання реєстраційної форми, з вами зв'яжеться координаторка волонтерської групи проекту Катерина Стражир. Вона надасть вам перелік найважливіших музеїв вашого регіону, які насамперед потребують інспекції, а також розширений перелік всіх музеїв вашої області. Вам необхідно буде узгодити з нею перелік об'єктів, які ви готові промоніторити, а також можливий час вашого візиту на кожен із них.

Напередодні вашого візиту в музей координатор має узгодити з його адміністрацією час вашого відвідування, а також можливість безкоштовного входу за умови пред'явлення супровідного листа. У разі якщо таку згоду отримати не вдасться, моніторинг такого музею та подальша комунікація з його адміністрацією залишиться на ваш розсуд.

Для роботи ви отримаєте електронною поштою наступний пакет документів:

1. Анкета оцінки доступності у вигляді дос-файлу (на випадок, якщо знадобиться роздруковка).
2. Інструкція із заповнення анкети.

3. Супровідні листи до адміністрації кожного з обраних вами музеїв.

Електронна анкета оцінки рівня доступності музейного закладу:
<https://bit.ly/2Vn4MOj>

Заповнення анкети з усіма необхідними вимірюваннями займе не більше ніж годину часу. Для вимірювань вам знадобиться рулетка, кутомір (інструмент або відповідний застосунок у смартфоні) та бездротовий доступ в інтернет. Деякі елементи необхідно буде сфотографувати. Також ми рекомендуємо проводити фото- чи відеофіксацію процесу моніторингу та будемо вдячні за пости-розповіді про це на ваших сторінках у соцмережах.

Перед початком роботи рекомендуємо переглянути вебінар щодо методики оцінки доступності музейних закладів Inclusive Travels in Ukraine:
<https://youtu.be/15s6OQzVH1A>

Сторінка проєкту Inclusive Travels in Ukraine у Facebook:
<https://www.facebook.com/TravelsInUkraine>

Додаток Г

О.С. Чубрей

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри
економічної географії та
екологічного менеджменту
Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
o.chubrey_chnu@ukr.net

В.Н. Підгірна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна
v.n.pidgirna@chnu.edu.ua

Куляк Христина Миколаївна

студентка
географічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
kuliak.khrystyna@chnu.edu.ua

Попюк Лілія Романівна

студентка
географічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
popyuk.liliia@chnu.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Стратегічним завданням на сучасному етапі в Україні є побудова громадянського, демократичного суспільства на засадах інтелектуальності й становленні духовно-моральному потенціалу нації. Основи такого суспільства

починають закладатися в освітньому середовищі. Галузь освіти є одним із найважливіших аспектів України та виконує функцію національної безпеки. Тенденції сучасного суспільства висувають все нові вимоги до системи освіти та динамічний її розвиток повинен сприяти економічному і духовному процвітанню України у відповідності до сучасних реалій.

За останні 30 років у складних умовах розвитку українського суспільства трансформувалася державність та долалися соціально-економічні потрясіння. В цей період освіта піддавалася перманентному реформуванню із метою адаптації до нової соціально-політичної й економічної моделі розвитку. Ті соціально-економічні умови 90-х рр. ХХ ст., в яких опинилися органи державної влади, спричинили безліч проблем в галузі освіти, вирішення яких вимагало зміни її стратегії, змісту, структур та методів викладання.

Поняття «трансформація» це процес, що розкриває залежність сьогодення. З'ясовано, що зміни в педагогічній думці та парадигмі освіти неможливі без розгляду досліджуваного явища в історичному контексті. Головні ідеї, які впливають на якість трансформації освіти та на її учасників: культураносні зміни, процес перетворення внутрішньої основи існуючої системи цінностей особистості, методологічні основи сучасної філософії освіти, освітній інформаційно-організаційний простір. Виникає необхідність з'ясувати особливості трансформації із урахуванням конкретного учасника освітнього процесу, тому пропонуємо проаналізувати наукові напрацювання з окремих освітніх галузей.

Серед основних тенденцій реформування організації і управління системою ЗСО в сучасних умовах визначено: «нову структуру загальної середньої освіти (4+5+3), розвиток партнерства та відкритості закладів загальної середньої освіти, створення шкільних округів та механізм подушного фінансування для формування бюджету навчального закладу».

Серед основних тенденцій та змін реформування сучасної системи післядипломної педагогічної освіти визначено: «упровадження інноваційних

моделей підвищення кваліфікації (компетентнісна, диференційована, диверсифікована, кластерна, пролонгована, накопичувальна, особистісно зорієнтована), заміну атестації на сертифікацію та використання інформальної освіти» [34].

Основними тенденціями реформування підготовки майбутніх учителів географії в закладах вищої освіти України є навчальні потреби затвердження Стандарту I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)»; стимулювання ЗВО, із боку центральних і місцевих органів влади до започаткування підготовки фахівців зазначеної спеціальності; оцінки регіональної потреби і формування державного замовлення підготовки фахівців в відповідних регіонах.

Одним з основних викликів системи освіти на сучасному етапі - COVID-19. Пандемія вплинула на режими життя учнів та студентів, викладачів, зумовила масштабні економічні та суспільні наслідки, загострила низку соціально- економічних проблем, серед яких:

- рівність доступу до навчання;
- забезпеченість школярів повноцінним харчуванням;
- надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами;
- додаткові потреби домашнього догляду за дітьми;
- інші соціально-економічні проблеми, що виникли внаслідок пандемією.

Серед головних викликів, які постали у сфері інформатизації освіти, нами визначено такі:

- подолання нерівності доступу закладів освіти до інформаційно-комунікаційних технологій;
- необхідність створення однієї інформаційної платформи для відповідних сегментів системи освіти, найперше повної загальної середньої освіти;

- створення інформаційних баз із індивідуальними деперсоналізованими даними про здобувачів освіти та педагогічних працівників;
- подолання спротиву інформаційним новаціям учасників освітнього процесу, зумовленого невисоким рівнем опанування ними ІТ технологіями;
- прискорене вирішення завдань цифровізації освітніх процесів у контексті подолання впливу пандемії COVID-19.

Ключовим викликом для системи освіти є створення порядку визнання результатів неформальної освіти, а також інформальної освіти (часто вживають термін «інформальне навчання» відповідно до МСКО) у системі формальної освіти з метою здобуття освітніх чи професійних кваліфікацій.

Таким чином, основними напрями розвитку системи освіти в умовах трансформаційних змін в Україні є: : розбудова й розвиток доступної і якісної дошкільної освіти, Нової української школи, сучасної професійної та професійно-технічної освіти, якісної вищої освіти й розвиток освіти дорослих.